

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Hans M. Michelsen: Besøg i Terkelsbøl

P. Høier: Sønderjyske broer

Holger Jacobsen: Æ kvaj

W. Christiansen: Andreas Nissen fra Lydersholm

Viggo Petersen: En ringridningspræmie fra 1845

Carl Nielsen: Breve fra tilbagetoget 1864

Andreas Thomsen: Socialdemokratierne og Sønderjylland

Morten Kamphövener: Mette og Christian Demuth

Grænselandsdagbog

JUNI

6 · 1974

50. ÅRGANG

HADERSLEV MUSEUM

udstilling 1. juni - 1. september 1974

På opdagelse i oldtiden

I forbindelse med arrangementet »Museums-sommeren 1974« viser museet de vigtigste arkæologiske fund i Nordslesvig i de sidste 35 år.

På grund af pladsmangel opbevares størstedelen af de udstillede genstande til daglig i museets magasiner, men da der for størstedelen er tale om fund, man overhovedet ikke kender paralleller til herhjemme, bør man

benytte lejligheden, og samtidig se på museets daglige udstillinger.

Fundene fra 16 udgravninger er overskueligt arrangeret i moderne udstillings-afsnit sammen med fotografier, tegninger og modeller.

Åbent: Hverdage: kl. 10–17, søn- og helligdage: kl. 10–12 og kl. 14–17.

Entré: Voksne 2.– kr., børn 50 øre. Medlemmer gratis.

Frøslevlejrens museum

Samtidig med, at museets udstillinger er blevet moderniseret, er der blevet åbnet en »Gendarmstue«, hvor man har koncentreret sig om grænsegendarmeriets historie under besættelsen. Yderligere er der i en anden

stue, en »Tysklandsstue«, opstillet en model af Hitlers førerbunker i Berlin samt forskelligt materiale fra de KZ-lejre, som mange gendarmere blev deporteret til.

Åbent: Daglig kl. 10-17. Telefon: (04) 67 65 57.

Genudsendelse af H. V. Gregersens bog „Messe og Marked“

Siden Hugo Matthiessens bog »Hærvejen« udkom, er der ikke udsendt et værk om den sønderjyske del af Hærvejs-området, der står mål med H. V. Gregersens »Messe og Marked«.

Denne bog udkom første gang i 1955, og det må ses som et glædeligt udtryk for vor tids udbredte historiske interesse, at »Messe og Marked« nu kan udsendes i et udvidet 2. oplag og tilmed i en fornem udførelse med en række hidtil ikke set illustrationer. Der er næppe tvivl om, at denne smukke og letlæselige bog vil blive benyttet som gavebog. En billigere boggave af en tilsvarende lødighed fås simpelthen ikke.

»Messe og Marked« behandler ikke blot

Kliplev sogns og Søgård gods's ældre historie, men er tillige i bedste forstand et stykke sønderjysk kulturhistorie. Det er der altsammen: slægten Ahlefeldt og godsinspektørerne, den ejendommelige Skt. Hjælperdyrkelse, ældre tiders valfartsliv, studehandel og markedsleben samt en række fængslende personskildringer.

Bogen være hermed anbefalet på det bedste!

H. V. Gregersen: Messe og Marked, 2., forøgede og illustrerede udgave, kan bestilles til en favørpris af 25.– kr. (boghandelspris 35.– kr.) ved at indsende et brevkort til **Folkeligt Forlag, Postbox 32, 6100 Haderslev**, med angivelse af det ønskede antal eksemplarer.

Familien Michelsen.

Fra venstre:

Jacob Michelsen jun.,
Mads Michelsen,
Marie Michelsen,
Jacob Nielsen sen.,
Karen Michelsen og
Hans Michelsen.

Bag på billedet har Hans Michelsen noteret: »Fået til min fødselsdag 95«, og derefter familiemedlemmernes fødselsdage, men ikke fødselsårene.

Besøg i Terkelsbøl

AF HANS M. MICHELSEN

Købmand og frøhandler Hans Madsen Michelsen, Åbenrå, der er født i Padborg 9. 5. 1872 skrev, da han var 80 år gammel denne beretning om et besøg, han som 6-årig aflagde hos gårdejer Christian Juhl, Terkelsbøl.

En junidag 1878, da jeg lige var fyldt 6 år, bragte min far mig hen til Åbenrå banegård. Under armen bar jeg mit daglige tøj, skjorte og strømper og et par træsko. En seddel var anbragt på mit bryst med anmodning til

venlige mennesker om at aflevere mig på Terkelsbøl station.

Jeg klatrede op i vognen, nikkede farvel til far, og toget satte sig i gang. Flinke jernbanefolk hjalp mig til rette med at skifte tog i Rødekro og Tinglev, og jeg ankom velbeholden til mit rejsemål. Her fik jeg en hjertelig modtagelse og blev budt hjertelig velkommen af min vært, gårdejer *Christian Juhl* og hans familie, kone og 3 voksne døtre. Bekendtskabet hidrørte fra, at Juhls kone og min bedstemor i deres ungdom i længere tid tjente sammen på en større gård nede ved Christiansfeldt.

Foruden familien *Christian Juhl* var landsbyens ungdom mødt frem på den lille holdeplads, småpigerne for at se, om jeg var stor nok til en lille sommerflirt, drengene for at takser mig dumme dreng som vordende legekammerat og slagsbroder.

Med min lille hånd i Juhls og en lang hale af støjende ungdom bag os holdt jeg mit indtog i Terkelsbøl.

Feriegården

Hjemmet jeg kom til, var en anseelig tre-længet, mellemstor bondegård med rummelige stuer i ældre stil. Den store have strakte sig ned til banen Tinglev–Tønder.

I familiens sovekammer fandtes to store »indelukkede« senge. I den ene nærmest vinduet sov *Juhl* og hans kone. I den bageste sov husets to voksne døtre og imellem dem fik jeg mit leje anvist. Jeg var ikke helt indforstået med pladsen, men tav klogeligen.

Hver aften når husets gamle bornholmerur i stuen rungende slog 9, gik alle på gården til sengs, urene på landet var dengang skubbet en time frem for at forlænge arbejdsdagen. I virkeligheden var klokken kun 8. Inden han sov, røg *Juhl* hver aften en pibe tobak. I den tid, så længe han bakkede på sin halvlange *Kurlander*, var tale og latter tilladt. Så snart vi hørte at hans pibe med et bump blev sat på gulvet, blev der sagt god-

nat og så var al støj forbudt, og så var der ingen, der vovede at give en lyd fra sig. Den første aften skete der dog en undtagelse, jeg hørte *Juhl* hviske til sin kone: *Moe*, a ka godt lie ham, han æ en goe aa høfle lille knejt. En sådan lovprisning over mig var fuldstændig fremmed, og jeg sov sødeligen ind med englevinger på ryggen mellem de to velnærede jomfruer.

Juhls kone havde pålagt mig at huske, hvad jeg drømte, da en drøm den første nat i et fremmed hus, efter hendes mening, altid gik i opfyldelse. Desværre udeblev *Ole Lukøje* med sin paraply. Dagens oplevelser og besvær fordrede en dyb drømmeløs søvn.

Foruden de to døtre og sønnen *Jørgen* var der en ældre søn, der besøgte Latinskolen i Flensborg. Senere blev han præst i Rise.

Hver morgen klokken fem forlod gamle *Juhl* sengen for at vække gården og få arbejdet sat i gang. – Snart hørtes de hundreder af lyde, der har hjemme på en bondegård.

Juhls kone, der var svagelig, og jeg blev liggende og fik, inden vi stod op, vor kaffe med dejligt friskbagt hvedebrød smurt med nykærnet smør bragt ind på sengen.

Det begyndte med slagsmål

Den første dag indlod jeg mig i et forrygende slagsmål, efter at jeg var overdænget med hånsord og kaldt *kujon* og »stajsmikkel«, med en jævnaldrende *Terkelsbøl*-dreng, der til slut erklærede sig for overvunden, og jeg blev af drengene anerkendt og derefter behandlet som tilhørende landsbyens lille drengesamfund som en af deres egne.

Tiden, der fulgte, blev for en rask lille dreng nu et herligt friluftsliv. Foruden al den underholdning i selskab med gårdens bedrift, sønnen *Jørgen* bød på, fulgte jeg gamle *Juhl*, når han med bøsse og hund gik en tur ind over heden.

Der var også børnegilder i *Duborg* og *Terkelsbøl* i anledning af fødselsdage, hvor man drak spandevs af saftevand og dansede.

Mest dog opholdt jeg mig sammen med gårdejer Holms og de andre drenge nede ved åen, når de i den lange sommerferie som oftest slap fri for det vante arbejde i hjemmet.

Vi morede os med at soppe og fiske. I vore lommer fandtes der altid fiskegrejer købt hos høkeren og i flest tilfælde betalt med fisk.

Et rigtigt cirkusbesøg

En dag gik der en fremmed mand rundt i landsbyen og klæbede farvestrålende plakater op og kundgjorde, at Cirkus Belli daglig gav stor fest og gallaforestilling i Tinglev. Der blev røre i den lille landsby, foruden de få handelsmænd fra egnen, der befordrede kreaturer til Hamborg, var der ingen, der havde kendskab til cirkus, og man forestillede sig et cirkus som noget helt eventyrligt med stejle heste og glubende rovdyr. Med lethed opnåede vi drenge tilladelse til et cirkusbesøg. Mere besvær voldte det os at få pengene til entreen. De to groschen blev drejet og vendt flere gange, inden de forlod fars ellers husbonds lille skindpose. To groschen fik en daglejer for hver dags arbejde uden kost.

Med stok i hånd og i flok og følge gik vi Terkelsbøldrenge ind til Tinglev for at se det eventyrlige cirkus.

Da vi ankom til cirkuspladsen, en mark uden for stationsbyen, så vi til vor skuffelse et lille rundt lærredstelt på mandshøjde uden tag og påklistret store reklamebilleder ved indgangen, det var Cirkus Belli. Vi betalte vor entré, gik ind og fik vore pladser anvist på brædder, der var lagt i rundkreds på kasser og tønder. I midten af teltet fandtes en lille rund manege med løs barriere.

Foruden os terkelsbøller opholdt sig en halv snes Tinglev-drenge, nogle småpiger og enkelte gamle i teltet, flere var der ikke plads til. Forestillingen blev indledt med en smægtende wienervals: »Schön sind die Mädchen von Batavia« – »Gedenke dir mein Liebchen« – »Von Hamburg geht's nach Kitzbühl« spil-

let af en lirekasse bag et forhæng. Vi drenge sang med på teksterne af fuld hals.

Første optrin: En lille dreng og pige i flitterstads på ryggen af en lille pony. Vi fandt det ærgerligt og syntes, at de kunster, vi udførte på det gamle øg hjemme i toften, var mindst lige så gode. Derefter optrådte en morsom klovn klædt ud som et fugleskræmsel med et skrækindjagende fjæs. Vi fandt ham sjov, desværre talte han et sprog, vi terkelsbøller ikke forstod, og efterhånden fandt vi ham kedelig og så revnede ballonen med et knald. En spilopmager, en Terkelsbøldreng, bandt en fiskesnøre til sin stok og gav sig til at fiske i manegen. Vi andre fandt hans påfund udmærket og der blev omgående hevet flere snører ud over barrieren og halet fisk i land. Klovnen stod tavs og betuttet og så til, og muligvis var han glad for lidt afløsning.

Det ærede publikum morede sig over os og kom med tilråb, der nærmest var en fornærmelse mod os lystfiskere. En Terkelsbøldreng og en Tinglev-dreng kom i håndgemæng, man trak forstærkninger til fra begge lejre, og snart var kampen mod vore svorne fjender i fuld gang i teltet, og de titulerede os ved navne på fisk, der just ikke var yndet blandt pæne lystfiskere. To stærke cirkusmænd og en cirkuskone greb nu ind og bar de værste kamphaner ikke så lidt hårdhændet ud i det fri.

Vi andre terkelsbøller forlod samtidig teltet, og efter at vi havde sundet os lidt og holdt udkig efter Tinglev-drengene, gik vi i flok hen til åen og morede os med at fiske hjemadgående.

Dagen var absolut ikke spildt! Tre dage senere nåede rygterne om vore skarnsstreger i Cirkus Belli ud til Terkelsbøl.

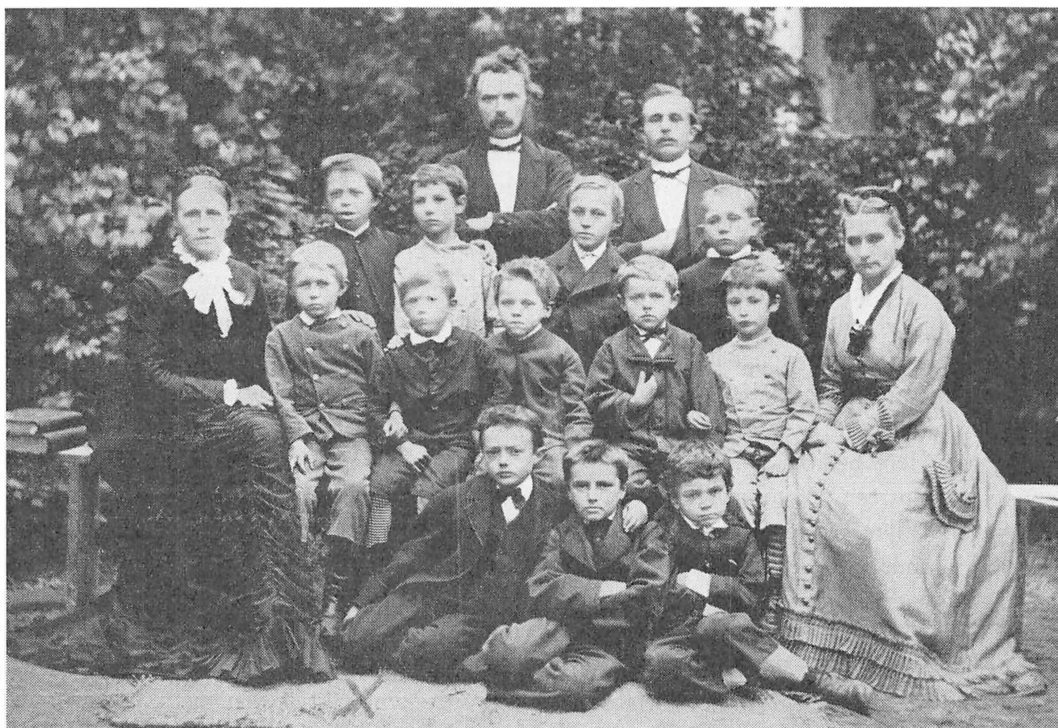
Heldigvis var kornhøsten begyndt og drengenes villighed og arbejdskraft uundværlig, vi slap for påtale og klø. Dengang var en daglig portion klø i skole og hjem en livsfornødenhed for en rask dreng, der blev ikke sparet på spanskrør og ridepisk.

Klovnens opgave at spille fuld mand, noget lignende havde han aldrig før været ude for i Cirkus Belli.

Efter to måneders ferieophold kom min far med banen ud til Terkelsbøl for at hente

mig hjem.

Henimod aften stod jeg atter sammen med mine værtsfolk, mine sovekammerater, Jørgen og alle mine legekammerater på den lille holdeplads Terkelsbøl station.

»Juhlerskolen« i Åbenrå var en privatskole, som danske forældre havde oprettet efter 1864. Den blev ledet af ægteparret Juhler, til den blev lukket af præsterne 1884. Hans Michelsen sidder på bænken som nummer to fra venstre.

Hans Michelsens datter, fru Christine Beck, Åbenrå, giver en kort skildring af sin fars liv.

Hans Michelsen, født 9.5.1872, var søn af lieutenant og landbrugskandidat, gårdejer Jacob Michelsen og hans hustru Karen, født Møller. Hans farfar, skibsbygmester Mads Michelsen, ejede et skibsværft for sejskibe i Åbenrå.

Jacob Nielsen og hans kone købte som unge en gård i Skodborg, og her blev Hans

Michelsen og hans bror, den senere amtslæge Mads Michelsen født. Men da Hans Michelsens morfar, sognefoged Hans Madsen Møller, ønskede at sælge sin gård i Kolstrup, overtog de unge ejendommen. I Kolstrup blev Jacob Nielsen jun. og Marie, senere gift Thomsen, født.

I Kolstrup oplevede Hans Michelsen dejlige drengeår. Han gik i den private »Juhlerskolen«, som var oprettet af danske efter 1864. Skolen blev forbudt i firserne, og Hans Michelsen kom over i den tyske borgerskole.

Her var han en dygtig elev, men lavede mange drengestreger, og så måtte han sidde efter, det vil sige, han skulle luge lærerens have i et par timer.

Hans Michelsen blev konfirmeret, da han var tretten år gammel. Konfirmationsdagen var en festdag, men blev fejret på anden vis, end man gør i dag. Man fik en fin middag, men konfirmandens gaver indskrænkede sig til to: et oliemaleri af en galease i havn og et par strømper.

I det hele taget gik det ikke flot til i hjemmet i Kolstrup, så rejsen til Terkelsbøl var en stor oplevelse for drengen.

Hans far skrev meget; han var en tid lang formand for Sprogforeningen, redigerede Sønderjysk Mejeritidende og var ellers ivrigt medlem af Good Templar Logen.

Hans mor tog sig sammen med gårdens karle og piger af ejendommens drift, og hun sparede ikke sig selv. Hun solgte mælk ved dørene i Kolstrup og oppe i byen for 10 penning literen. For en kalv fik hun to mark.

Efter konfirmationen ville Hans Michelsen studere musik, og han kom til musikhøjskolen i Weimar. I begyndelsen længtes han meget hjem, men efterhånden fik han mange venner dernede, og det blev til livslange venskaber.

Da han var udlært på obo, spillede han i orkestre rundt om i Tyskland, og senere kom han også til Fanø.

I 1898 blev han forlovet med Marie Andresen, datter af skomagermester Chr. Andresen, Ramsherred, Åbenrå. Han opgav nu musikken, lærte et år i Hamborg og blev frøhandler. Hans far havde i 1886 oprettet »Nordslesvigs frøavlerforening« sammen med Jørgen Jensen, Als, og Mads Jensen, Jægerup.

Efter faderens død i 1899 overtog Hans Michelsen hans plads og begyndte i Ramsherred – efter at svigerfaderen havde bygget den gamle ejendom fra 1780 om – med et frøkonto, der dengang solgte frø fra landets bedste frøavlere over hele Nordslesvig. Trods

travlheden fik Hans Michelsen dog tid til ind imellem at skrive sange til festerne i Landboforeningen og spille diletant (se Sønderjysk Månedsskrift 11/12 1970, side 357ff.).

I 1916 blev han 44 år gammel indkaldt som vagtsoldat, men blev dog »entlassen« året efter.

Efter genforeningen opgav han frøkontoet og anlagde en frugtplantage på Haderslevvej i Åbenrå. Den er senere overtaget af hans søn.

Da Nordslesvig var kommet til Danmark, skulle vi jo have »partier«, og Hans Michelsen oprettede den konservative vælgerforening i Åbenrå. Det var ikke så let at komme i gang, fordi Venstre prægede byen. De første medlemmer var næsten alle damer, men efterhånden fulgte mændene med.

Hans Michelsen sparede intet for at støtte den nye forening. For eksempel fik han ungdomsvennerne fra Weimar herop for at give koncert, og det lykkedes ham også at få kunstnere fra København til Åbenrå, blandt andre Peter Cornelius. Gæsterne boede hjemme hos ham i Ramsherred, og han betalte alle udgifter selv.

Da han nærmede sig de firs år, talte han meget om sin ungdomstid i Schweiz – han ville gerne derned på et besøg. Så hørte han om en konfirmandrejse, der blev arrangeret i Sønderborg, og meldte sig til turen. Han kom virkelig med til Interlaken og klarede den strenge, men dejlige bustur på bedste vis. Samtidig blev han fine venner med de unge; næste år inviterede han hele flokken til sin fødselsdag på Genner Strandcafé. Men aviserne skrev om den 80-årige på konfirmandrejse!

Hans Michelsen var med til at oprette »Aabenraa Avis«. Redaktør A. Olesen boede som gæst i hjemmet i Ramsherred i hele startperioden. Selv blev Hans Michelsen dog ved med at holde »Hejmdal«, de danske sønderjyders blad, til han døde i 1954.

Sønderjyske broer

AF P. HØIER

Lærer P. Høier, Klovtoft, har fundet gamle papirer frem vedrørende broer ved Svejlundstok og Klovtoft, og han skriver på denne baggrund om diskussionerne om bygningen og finansieringen af broerne.

Hærvejen, Sønderjyllands gamle hovedvej, krydsede enkelte steder mindre vandløb, og her findes de kendte broer ved Immervad, Povlskro og Gejlå. Åerne er ikke særlig brede, for der er ikke langt til vandskellet mod øst, og broerne er derfor ret beskedne af format. Berømmelsen skyldes den kendte vej med dens rasteplasser og kroer de pågældende steder.

Men åerne vokser sig store på deres vej mod Vesterhavet, de bliver brede og vandrige og kunne derfor i fortiden være vanskelige at forcere for den trafik, som også her foregik. Det var et stort fremskridt, da menneskets kunnen nåede til at slå bro over hindringerne, først primitive træbroer, men i 18. århundrede solide stenbroer, hvoraf enkelte endnu er i behold.

Enhver af dem har sin historie, og gamle akter fortæller foruden om bygningen også om vanskelig kommunikation mellem myndighederne og den stedlige befolkning, og om meget skrivi. En væsentlig brik i spillet var finansieringen, for likviditeten var ringe.

Her skal berettes om broer over Surbæk og Rødeå i midtlandet.

Svejlundstok

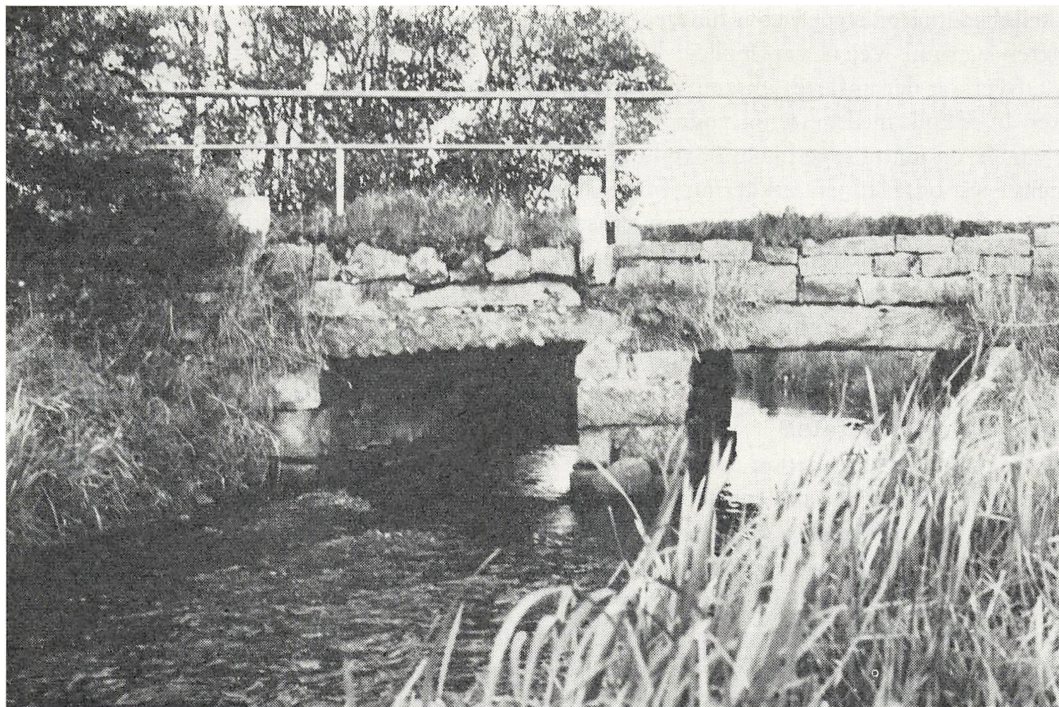
Landevejen Åbenrå – Løgumkloster føres ved Svejlund ad en ny betonbro over Surbæk. Her ligger den lille bebyggelse Svejlundstok. Sidste stavelse i dette egennavn står for gangbro, og her har man da også igennem tiderne krydset åen.

Surbæk har sit udspring i eng- og mose- draget mellem Rugbjerg og Horsby, og den løber siden nedenfor sydskråningen af Rangstrup og Svejlund bakkeøer mod vest for ved Sivkro at forenes med Rødeå til Arnå. Surbæk er ret vandrig og har da også igennem århundreder leveret energi til driften af den kendte Hellevad vandmølle.

Præsten Terkild, som døde år 1300, var bosat i Egvad og betjente 4 sogne, nemlig foruden Egvad også Hellevad, Bedsted og Ravsted. Der fortælles om ham, at han om søndagen begyndte tidlig om morgenen med gudstjeneste i Hellevad og sluttede mod midnat i Egvad kirke. Dengang skal skoven have dækket egnen så tæt, at Terkild på vej fra Hellevad til Bedsted var omgivet af skovmørke hele tiden, undtagen ved Svejlundstok, hvor solen kunne skinne på ham.

Inden broernes tid har passagen over åen voldt adskillige vanskeligheder, især om vinteren. Både gående og kørende har måttet benytte et vadested, men på et ukendt tidspunkt er der blevet lagt en gangbro.

Bolsmændene i Svejlund sendte i 1755 et bønsskrift til amtmanden i Aabenraa om til-

Broen ved Svejlundstok. Foto 1972.

deling af et stykke egetræ til en ny stok. Den gamle var rådden. De henviste til en adelig attest fra to gamle beboere, som sagde, at tidligere, og senest for 46 år siden, var der blevet anvist træ fra de herskabelige skove. De bad om et stykke egetræ på 14 alens længde og en halv alens bredde. Bevillingen blev givet en måneds tid senere.

Den kørende trafik måtte fortsat forcere åens vandstrøm, men efterhånden voksede kravet om en vejbro, og i 1783 anførte amtmand von Schmettau i en indberetning til Det kgl. Rentekammer i København nødvendigheden af en stenbro over »floden« ved Svejlund. Herpå svarede Rentekammeret, at det ingen som helst forpligtigelse havde overfor dette projekt, men af hensyn til almenytten af broen og amtets middelmådige tilstand var man ikke afvisende, så man ville overfor kongen anbefale at deltage med $\frac{2}{3}$ af omkostningerne. Amtet skulle så bidrage

med resten og yde hånd- og spandtjenesten samt forpligtige sig til den fremtidige vedligeholdelse.

Men amtets befuldmægtigede afslog al hjælp bortset fra håndtjeneste og kørsel, idet de henviste til amtets dårlige økonomi. Samtidig mente de, at Løgumkloster, som ville få mest gavn af broen, burde deltage i udgifterne. Efter dette afslag trak Rentekammeret sit tilbud tilbage.

Imidlertid havde husfogderiet i Åbenrå udarbejdet en kondition over det evt. byggerarbejde. Broen skulle bygges af kløvede sten, være $5\frac{1}{2}$ alen bred og forsynes med 3 gennemløb i $2\frac{1}{2}$ alens vidde og 2 alens højde.

Det var i særdeleshed de stedlige beboere, som ønskede broen. Lorenz Christensen på Sivkro, som drev brænderi og bryggeri, Christian Momsen på Hellevad vandmølle og samtlige beboere i Svejlund sendte et bønneskrift til amtmanden, hvori de påpegede van-

skelighederne på stedet, som hindrede dem i deres næring. Vejen var mølle-, kirke- og stadsvej, og der anførtes eksempler på ulykker, hvor folk med heste og vogn var faldet i vandet og måtte søge hjælp i Svejlund. Der henvistes også til en erklæring fra pastor Prätorius i Hellevad. Han gør opmærksom på, at han i et tidsrum på tre uger efter jul i 1783 fire gange i embeds medfør har måttet tage en omvej, fordi ingen med fare for livet vovede at køre den sædvanlige vej.

Hvem skulle betale?

Amtsmand v. Schmettau overdrog til husfogden at foretage en undersøgelse af mulighederne for en foreløbig afhjælpning af klagernes besværligheder, evt. ved en forlægning af vejen. Justitsråd Sivers afgav efter besigtigelsen en redegørelse, hvori han siger, at supplikanterne overdriver passagens farlighed. Om sommeren og i mindre strenge vintre er der ingen fare, og når åen er fyldt med is, står Haderslevvejen over Ørslev til Hellevad til rådighed. Skulle Rentekammeret imidlertid kunne bevæges til at offere de omtalte $\frac{2}{3}$ af omkostningerne, så bør amtet give resten og påtage sig vedligeholdelsen.

Også det Kgl. tyske Kancelli var opmærksom på forholdene. Det havde i 1784 foretaget en vejbesigtigelse i hertugdømmet Slesvig, og sammen med et uddrag af protokollen tilstilledes amtmanden en opfordring til at foretage en nærmere undersøgelse, da det var påkrævet med en afgørelse med hensyn til bygning af en bro til forhindring af ulykker.

I sit svar siger amtmanden, at han allerede har foretaget en besigtigelse sammen med husfogden, sognefogder og vejsynsmænd, og at det derefter er besluttet at bygge broen. Når det har trukket så længe ud, skyldes det amtsundersåtternes »armseligen Umstände« og deres øvrige byrder med kørsel, hofjtjeneste og vedligeholdelse af veje, broer og vandrender (Siehlen).

Efter afholdt licitation blev broen så bygget 1786 under opsyn af brobygger Rasmus Callesen, men der foreligger intet om, hvem entreprenøren var. Det har heller ikke kunnet konstateres, hvorfra materialerne stammer. Det var en anselig mængde sten, der skulle bruges. I førnævnte kondition anføres blandt andet 68 alen sten – 12 tommer tyk og 20 tommer bred, 88 alen – 16 tommer i kvadrat, deraf 16 stk. akkurat $3\frac{1}{2}$ alen lange og tilhuggede i enderne, 6 stk. à $2\frac{1}{2}$ alen og 12 tommer i kvadrat. Entreprenøren skulle selv anskaffe materialerne, som amtet påtog sig transporten af, og han fik stillet fire mand til rådighed ved byggearbejdet.

I henhold til licitationen fik bygmesteren udbetalt 238 rdlr. 16 sk., deraf betalte den kongelige kasse 15 rdlr. 26 sk. Repartitionen af resten blev ikke pålagt hele amtet, men i første omgang Hellevad og Egvad sogne. Da Løgum sogn og landsbyen Genner imidlertid i de sidste par år ikke havde deltaget i udgifterne til broarbejder i amtet, blev det fundet rimeligt, at de bidrog til Svejlundbroen, og da beløbet blev pålignet efter plovtaal, blev beboernes ydelse ca. 38 sk. pr. plov.

Alle gode gange tre

Men broen holdt ikke. Allerede i vinteren 1788–89 styrtede den sammen. Efter lange forhandlinger i besluttedes det at lade den genopføre, og arbejdet blev overdraget til brobygger Rasmus Callesen for 110 rdlr. Klog af skade indføjedes i betingelserne et garantikrav. Skulle broen indenfor tre år fra datoen for afleveringen tage skade eller tilmed bryde sammen, var entreprenøren skyldig for egen regning at sætte den i upåklagelig stand. Ved bygningen af den første bro havde Hellevad og Egvad sogne alene ydet hånd- og spandtjeneste. Nu bad de sig denne gang fritaget, og justitsråd Sivers indstillede da også, at hele amtet skulle betale, men det forordnedes, at Sønder-Rangstrup herred skulle påtage sig denne tjeneste.

Broen blev altså genrejst 1789. Den holdt de tre år, garantien var sat til, men ikke seks år. I vinteren 1794–95 brød den igen sammen, og igen måtte man gå i gang med en genopbygning. Amtet forhandlede med borger i Åbenrå Peter Lorenzen, der gav et tilbud på 220 rdlr., og samtidig ville han garantere for holdbarheden i tyve år. Amtet fandt tilbuddet acceptabelt, men mente igen ikke at kunne lægge denne byrde på beboerne, hvorfor der atter rettedes en allerunderdanigst bøn til Kongelig Majestæt. Der bevilligedes 110 rdlr.

Den tredje bro blev ændret fra de tidligere tre gennemløb til to, og den nye bygmester har kunnet sit håndværk. Der foreligger intet om vanskeligheder siden genrejsningen i 1795, så man må gå ud fra, at som broen står i dag, har den tjent sit formål i 177 år. Siden vejudretningen i 1926 går den store trafik ganske vist ikke mere over den, men en mere beskedne færdsel bærer den stadig.

Broer i Klovtoft

Landsbyen Klovtoft i Hellevad sogn – med et jordtilliggende på 40 $\frac{1}{4}$ otting – lå indtil udskiftningen 1770 tæt samlet på begge sider af Rødeå. Selvom hverken åen eller ådalen er særlig bred, har der naturligvis været samfærdselsbesværigheder. To steder var der vadesteder, som blev erstattet med træbroer, og da det i sidste halvdel af 1700-tallet blev almindeligt at bygge stenbroer, fik den østlige bydel en sådan omkring 1780.

Det må bemærkes, at tre af byens gårde hørte under Haderslev amt. I 1783 var den vestlige bro i så ringe stand, at amtshusene i Åbenrå og Haderslev udstedte en forordning om, at der skulle afholdes licitation over opførelsen af en ny bro af kløvede sten. Bekendtgørelse herom skete i kirkerne i Åbenrå, Hjorkær, Hellevad og Egvad.

Betingelserne var følgende:

1. Licitationen omfatter i henhold til over-

slag materialer og arbejds løn under ét.

2. Licitanten, der får tilslaget, skal straks efter godkendelse gå i gang med fremskaffelse af materialerne, så byggearbejdet kan begynde lige efter boghvedesåningen.
3. Den til fragtning af materialerne nødvendige kørsel, for så vidt afstanden ikke er over én mil, samt den nødvendige håndtjeneste af 2–3 mand daglig fremskaffes af Åbenrå husfogderi. Materialerne skal før deres anvendelse forevises til godkendelse.
4. Entreprenøren skal fjerne den gamle bro, hvis materialer skal stilles til offentlig salg.
5. Efter fuldført og af husfogden godkendt dygtigt arbejde får entreprenøren den approberede sum med fradrag af fire mark for overslag prompte udbetalt.
6. Skulle entreprenøren ikke fuldføre arbejdet eller ikke udføre det forskriftsmæssigt og godt, må han finde sig i, at det manglende eller mangelfulde bliver udført for hans regning, hvorfor han om fornødent må stille en behørig kaution.

Overslaget lød på 121 mark. Ved licitationen, som holdtes den 6. dec. 1783, underbød 2 kådner fra Ørslev hinanden med en mark ad gangen. Christian Jensen fik tilslaget for 112 mark eller 37 rdlr. 16 skill. I løbet af 1784 blev broen bygget, og i december godkendte husfoged Sivers arbejdet som godt og dadelfrit.

Men broen gav anledning til en bitter strid mellem de to bydele. Beboerne i østbyen vægrede sig ved at yde kørsel og håndtjeneste sammen med vestbyen. Begrundelsen var den, at de selv havde bekostet deres egen bro. De gerådede i en kostbar proces, som dog med Sivers som mægler blev standset af et forlig:

1. Den mellem de nævnte beboere på grund af bygning og vedligeholdelse af den vestlige bro løbende proces skal ophæves, og parterne deler de opståede omkostninger.
2. Den omtalte bro af sten, som er bygget efter forordning fra de to amter, skal herefter vedligeholdes af samtlige beboere i forhold til deres ejendoms størrelse i otting, og byggeomkostningerne med 48 rdlr. 4 skill. på samme måde.
3. Vedligeholdelsen af den for nogle år siden af beboerne i den østlige del ensidigt byggede bro skal herefter ligeledes påhvile samtlige beboere, og de vestlige skal være forpligtede til at bidrage til omkostningerne ved bygning af denne bro efter otting.
4. Eftersom vedligeholdelsen af såvel østbyens som vestbyens broer påhviler samtlige beboere efter proportion af deres ottinger, så forpligtiger de sig også til i enhver måde at holde forligets bestemmelser. Til bekræftelse herpå har de velvidende og velovervejede underskrevet, under frasigelse af enhver undtagelse, i særdeleshed kneb, overtalelse eller fornærmelse.

En kontrakt med samme indhold, men med mere jævnt sprog og på dansk, må være skrevet af beboerne selv:

Vi underskrevne forbinder os til at betale samtlig med hverandre efter ottingsmål til de tvende nylig anlagte broer, nemlig til vester 112 mark så og hvad mark Justidt Ratt med vogen hyer og alt have skal. Så og til den øster betales lige så meget som ialt til vester, så og efterdages at holde vedlige.

Clautoft, den 22. dec. 1784.

(her følger 18 signaturer)

Det var imidlertid så som så med enigheden, idet tre mænd nægtede at underskrive den af

Sivers affattede kontrakt, hvorpå han anmodede om, at de pågældende måtte forpligtiges til at dække de skete udlæg til stempel-papir og til at erlægge kontraktgebyrerne. Derudover var det en privat sag parterne imellem at ordne stridighederne.

Det var altså de stedlige lodsejere, der bar omkostningerne, og tilsyneladende har de ikke tænkt sig det muligt at få støtte til broerne. Først år senere opstod tanken at søge om en vis refusion for de afholdte udgifter.

1803 sendte beboerne en skrivelse til amtmand Blücher, hvori de henviser til, at de nu foruden til de egne broer også skal bidrage til andre i amtet, og derfor ærbødigt beder om, at de må nyde »nabos ret« til amtets midler, eller også blive fritaget for at yde bidrag til amtsbroerne. De gør opmærksomt på, at deres broer har passage i betydeligt omfang. Over østbroen går færdselen fra nordvest (Ribe) til Flensborg, og over den vestlige fra Åbenrå til Ravsted, Tønder og Læk.

Husfogderiet siger i et notat, at beboerne straks burde have søgt om tilskud, og ingen ville have anset det for ubilligt. Skulle for-sømmelsen nu redresseres, måtte det begrundes med, at byen har bidraget til andre broer i amtet. En erstatning ville være rimelig på grundlag af overslag og den ydede kørsel og håndtjeneste. Men amtet reagerede ikke positivt, og i januar 1805 sendte Klovtoft et nyt bønsskrift til amtmanden. Byen havde i mellemtiden fået en tredje bro.

Skrivelsen er affattet på dansk:

Vi have her i byen 3 broer at vedligeholde og ere derfor alt for hårdt belastet, da vi desuden også må tage del i amtsbroerne. I forrige år 1804 er blevet foranstaltet Højvrigheds-besigtigelse af de samme, og øvrigheden have dengang indset og erkendt denne vor store last. I lige måde have siden derefter i samme år indsoget, som Deres Højvelbårenhed endnu vil kunne erindre sig, om nådig godtgørelse for an-

førte broer, men endnu have vi intet vederlag derfor bekommen.

Ifølge heraf er vores underdanigste bøn til Deres Højvelbårenhed, at Deres Nåde vil lade os tilkomme tilbørlig godtgørelse i denne henseende, som vi have så megen grund til at udbede os, og venter vi en nådig bønhørelse samt sagens snarest udførelse.

I forrige år 1803 foranstaltede vi anslag på benævnte broer og indleverede det til amtshuset, da Deres Nåde tillovede os den tid godtgørelse.

Der foreligger intet om den endelige afgørelse.

– De gamle broer var solide, men smalle, så de svarer ikke til vor tids trafik. Derfor er de her, som de fleste andre steder, blevet afløst af betonbroer, som er tilpasset vejbredden.

Kilder

Landsarkivet, Aabenraa
Aabenraa amt

C II 1 nr. 201: Die Schweilunder Brücke
1783–95.

C II 4 nr. 496: Die Schweilunder Brücke
1783–95.

C II 4 nr. 497: Brücken zu Clautofft
1783–1805.

Børneremser

I majnummeret efterlyste antikvitetshandler E. Lund Christiansen, Øster-Højst, suppleret til et halvt glemmt børnerim.

Museumsinspektør Holger Jacobsen, Åbenrå, har fundet dette frem, som han kalder »Æ kvaj«.

Ride, ride ranke
fra æ møl te æ køl
dæ vå ingen anne ind
end to skirren kvind.
Den jen hun såt og flæed et nøe
den and hun såt og røe i æ grøe.
Den vår hverken sur eller søe.
Jeg ville grøden slikke,
så tau hun op en ildebrand
og slau mæ aue min lillehvide haend
æ gøe dem en værre skaj
æ stok eld å des torrelaj

De brænd, æ rænd
op og nee ad Sønderborre gade
dæ mødt æ en stumphale kvaj,
så tau æ op en lillevidde knu
og stok en i æ buddelu
dæ kom både lag og kag,
så bog æ mæ en knæppekag
og bøj dem old te fest,
men dæ kun ingen kum,
end gammel modde Mum
og hu vå både skjau og krum.

Andreas Christian Nissen fra Lydersholm

AF W. CHRISTIANSEN

Et tilfælde bragte viceskoleinspektør W. Christiansen, Tønder, på sporet af en bemærkelsesværdig skæbne, og resultatet af en undersøgelse af en Lydersholms-drengs usædvanlige livsvandring fra landsbyen i Vestslesvig til direktørstolen i et af Københavns store hoteller bringes her.

Det vakte en vis forundring, da min rejsefælles, lærer Leick, under et ophold på Missionshotellet, Løngangsstræde 27, under krigen, blev bedt om at komme ind til direktøren. Hvad havde han nu forbrudt? Var der noget med rejsemærkerne eller forsømmelser med mørklægningsgardinerne? Det var under krigen med dens mange restriktioner og forordninger, og hvor let kunne ikke en skolemester fra landet ganske uforvarent komme til at forse sig mod hovedstadens uvante forhold.

Så slemt var det nu ikke. Direktøren bød på kaffe, og der lød ingen bebrejdede anklage. Sagen var den, at han ved gennemsynet af dagens indmeldelsesblanketter var stødt på navnet Lydersholm, og det var for ham ikke et intetsigende stednavn. Her var hans far, der havde grundlagt hotellet, født, og man omfattede stadig denne landsby med en vis interesse.

Gennem oplysninger, som familien beredvilligt har stillet til rådighed, suppleret med optegnelser fra Landsarkivet, er så denne skildring om en landsbydreng, der efter en lang og ofte trang vej bragte det så vidt, at han kunne sætte sig i direktørstolen på landets første missionshotel, blevet til.

Slægten

I 1727 viedes i Burkal kirke Nis Thomsen, en søn af Thomas Petersen Voigt, Kværs, til Margrethe, en datter af Mathias Iversen og Herlich Nissen fra Lydersholm. Parret overtog konens fødegård, og i ægteskabet fødtes 1733 sønnen Thomas Nissen. Han blev gift med Christiana, en datter af Chresten Mikkelsen, Jejsing, og Anna Martensen, en degnedatter fra Hostrup. Deres søn Chresten Mikkelsen Nissen (1792–1861) overtog i 1813 fødegården, og det lykkedes ham at udvide gårdens areal, idet han købte adskillige marker, der i sin tid var blevet udparcelleret fra Grøngård. I 1837 erhvervede han landstedet Bejers, der i dag kaldes Bejers kro, og omkring 1820 fik han Petersholm, som han afstod til en byggeplads for en skole.

Nævnes kan der også, at han sammen med blandt andet den senere stænderdeputerede Thies Hansen Stenholdt ved en tvangsauktion i 1830 købte en større marskgård »Ved Gaden«. Denne solgte han dog en del år senere til Boh Feddersen, i hvis slægt den forblev i hen ved hundrede år.

Chresten Mikkelsen Nissen giftede sig med Ingeborg Marie Petersen, en møllerdatter fra Ladelund. I dette ægteskab fødtes sønnen Thomas Nissen 1823.

Da konen ret tidligt afgik ved døden, giftede han sig med Ingeborg Jessen Hansen fra Hynding i Ravsted sogn. Hun fødte ham følgende syv børn: Christian, Mathias, Andreas Christian (den senere hotelejer), Nicolai, Ingeborg, Christiane og Anna.

Hjemmet var trods gode kår præget af nøjsomhed. Der fortælles, at de fem drenge kun ejede et par støvler i fællesskab, og dette måtte de skiftevis bruge, når de skulle ud.

Barndomstiden tilbragte søskendeflokken i den lille fredelige landsby, hvor der foruden fødehjemmet fandtes tre større gårde, hver med et jordtilliggende på omkring 100 hektarer. En stor part af dette bestod af eng og kær, og det gav gode muligheder for opdræt og fedning af stude. Da kvægavlen på den tid var landbrugets vigtigste indtægtskilde, kom der velstand til huse, og denne forøgedes yderligere gennem en livlig studehandel.

»Har vestjyderne en lidenskab, som er stærkere end alle de andre, så er det handlen,« har den kendte folkemindeforsker, pastor Feilberg sagt, og de lydersholmerbønder dannede her ingen undtagelse. Den ældste søn, Thomas Nissen, der i 1856 overtog hovedgården samt Bejers, hvor faderen dog sad på aftægt, drev en omfattende studehandel til Husum og Hamborg, og der berettes om ham, at han havde sine guldmark stablet op i sit pengeskrin, men som de senere gårdkøb viser, blev de ikke liggende som en død kapital. Hans kone, der var en søster til møller Ivar Eriksen i Løgumkloster, omkom en forårsdag i 1867 ved en drukneulykke i åen, endnu ikke fyldt tredive år. I et nyt ægteskab, som hun indgik, fødtes tre sønner, hvoraf den ene, der i familien gik under navnet »Lange Christian«, senere overtog fødegården. Han solgte den og flyttede til Haderslev, hvor han købte det nu nedlagte Centralmejeri.

De øvrige brødre til Thomas Nissen drog efterhånden nordpå, hvor de blev ejere af forskellige større gårde, kun Nicolai blev på den hjemlige grund, idet han blev ejer af Rejsholm (Lille Grøngård). Som følge af en sindslidelse måtte han sælge den i 1893 til

Eduard Petersen, der senere afstod den til svigersønnen Mathias Christiansen.

Begivenhedsrige ungdomsår

Andreas Christian Nissen, der blev født den 24. januar 1840, fik en løbebane ud over det sædvanlige. Efter endt skolegang kom han i plads ved landbruget i Ravsted. En dag hørte han, at en sindssyg mand var krøbet op på kirkens tag, og det var gået godt. »Når en tompe kan gøre det, så ka æ vel osse,« udrød han, og han lod det ikke blive ved tomme ord, men resolut steg han op i tårnet, kravlede ud af et af glamhullerne, krøb hen ad taget og ridsede sit navn i tagbeklædningen. Dette dristige forsøg viste, at han var i besiddelse af en vis vovelyst, og den kom da også til at præge denne så ellers besindige vestjyde senere hen i hans initiativrige liv.

Familien Nissens gård i Lydersholm. Ejendommen nedbrændte i efteråret 1903.

Guldgravning i Australien

I 18-års alderen drog han til Australien. Her var der i 1850 blevet opdaget guldejer, og ikke få af landsdelens unge mænd lod sig lokke af denne nyhed. Sammen med en ven, H. P. Blom fra Fogderup, som han havde lært at kende under sit ophold i Ravsted, lykkedes det ham at komme med i et guldgraversjak.

De fandt da også det attråede guld, men hele deres udbytte blev dem berøvet, så de atter kom til at stå på bar bund. De drog bort og opretholdt livet ved forskellige arbejder, som de påtog sig under deres togt gennem landet. En dag fik Andreas en fornemmelse af, at det ikke stod så godt til med faderen hjemme i Lydersholm, og da han tre gange hørte denne indre stemme, tog han sammen med sin ven Blom hyre på et sejl-skib. Men det blev en alt andet end behagelig sejlads. Skibet kom ud i en vældig orkan, det sprang læk, så både mandskabet og passagererne dag og nat måtte slide ved pumperne. Under denne farefulde situation gav han i sit stille sind det løfte, at han, hvis han skulle blive frelst, ville vie sit liv til Herren.

Men løfter i stormvejr glemmes tit i mags-

vejr. Og sådan gik det også her. Da de endelig kom velbeholdent i havn i Valparaiso på Chiles kyst, var det byens forlystelsesliv, der fangede hans interesse.

Efter en tid besluttede de to, at de ville arbejde sig gennem Sydamerika, og vel nået til østkysten tog Andreas hyre som kok på et skib, der skulle til Hamborg. Her mødte han en bekendt, der gav ham den triste meddelelse, at hans far var død. Han tog så hurtigt, det nu var muligt, hjem og deltog i driften af gården, som Thomas jo havde overtaget.

Atter i Danmark

Da denne en dag i 1862 på sin handelsfærd sad på en beværtning i Varde, hørte han, at de omkringsiddende markedsgæster talte om en forestående tvangsauktion, der skulle afholdes samme dag over Lindbjerggård ved Ølgod. Han lod hurtigt spænde for og nåede at give et bud, og på dette bud blev han hængende. De omkringstående lo ad ham; de anså budet for at ligge for højt i forhold til gårdens værdi. Thomas Nissen lod sig dog ikke afficere, men svarede på sit

sønderjyske mål: »Ja, grin I kuns, men I skal se, det er den beest handel, æ ha gøe.«

Da han kom hjem til Lydersholm, fortalte han sine to brødre Andreas og Mathias, at han havde købt en gård til dem. De blev yderst forundret. »Hvad kan det nytte, vi har jo ingen penge!« udbrød de. »Det gør ikke noget,« gav Thomas til svar, »det har jeg.« Så bosatte de sig i Vestjylland og drev i en årrække gården i fællesskab, men da Mathias afgik ved døden i 1876, købte Andreas enkens part. To år senere solgte han dog gården. Sammen med sin broder Christian købte han Hennegård, der var på 800 tdr. land, for 14.770 rdl.

Mange interesser

Under deres ophold her i det vestlige Jylland gik flere kirkelige bevægelser hen over egnen. De to brødre sluttede sig til Luthersk Missionsforening, og forkyndelsen blev nu en livssag for Andreas Nissen. Han tog ud som taler ved missionsmøder, og ved sin vindende personlighed og sine stemningsfulde taler formåede han at vinde tilhørerne. Utvivlsonst har han nu tænkt på det løfte, han gav, da han var i havsnød. Hans hustru, Ingeborg Brodersen, der var en datter af gårdejer Jes Peter Brodersen i Lydersholm, stod trofast ved hans side. Hun havde som ung pige været elev på Brødremenighedens skole i Christiansfeld, og den åndelige arv, de begge havde modtaget fra deres barndomshjem, kom nu for alvor til at præge deres liv.

I deres sønderjyske hjemstavn, Burkal sogn, som var blevet betegnet som »en Guds have, hvor Guds ord voksede og stod i yndigt flor,« havde de begge mødt Brødremenighedens virksomhed. Allerede fra 1745 havde herrnhutterne sendt deres rejseprædikanter til sognet, og i et helt århundrede øvede de deres gerning blandt den menighed, de her fik stiftet. »Ingen steds har jeg fundet mere agtelse for Guds ord end i denne egn,« skrev pastor Kok, der var præst i sognet

mellem de to slesvigske krige. I 1873 afhændede han sin andel i Hennegård til broderen, og ægteparret tog til de hjemlige egne, hvor de overtog konens fødegård. Kun fire år efter afgik hun ved døden, og Andreas Nissen bortforpagtede gården og forlod for bestandig Sønderjylland. Han flyttede til København, hvor han forsøgte sig med en cigarforretning, en kasketfabrik samt en fiskeeksportforretning fra Færøerne. Disse forskellige foretagender lykkedes ikke for ham. Han havde dog samtidig købt cikoriefabrikken »Sønderjylland« i Ribe, som han drev sammen med fabrikant Raben. Da denne var villig til at afstå sin part, og Andreas Nissen nok ville overtage den, tog han til sin bror Thomas i Lydersholm for at få et lån. Denne var dog ikke særlig imødekommende, da han erfarede, at det drejede sig om 27.000 kroner. Han blev dog formildet, da han fik lejlighed til at gennemse fabrikkens regnskaber. Han ydede det ønskede lån, og Andreas satte sin ungdomsven Blom til at bestyre fabrikken.

Ulønnet missionær

Andreas Nissen ægtede nu Cecilie fra Bornholm, man da hun afgik ved døden efter fire års ægteskab, giftede han sig med Johanne Marie Nielsen fra Pagårde i Hemmet sogn. Der fødtes syv børn i dette ægteskab: Henny, Marie, Mikka, Andreas, Johanne, Margrethe og Marie. Familien boede en kort tid i Ribe, men tog så bopæl i Ole Rømersgade i København. Han fortsatte med at rejse ud som ulønnet missionær, først for Luthersk Mission, senere for Indre Mission.

Hotellet grundlægges

Under sine mange rejser måtte han ofte bo på hoteller, men han kviede sig ved at give den høje pris for opholdet, og til de billige hoteller var der ofte beværtning med udskænkning af stærke drikke, hvilket betød uro og forstyrrelser. Da opstod tanken hos

*Missionshotellet i Løngangsstræde,
København.*

ham at indrette et hotel eller et gæstehjem for den jævne mand, hvor der kunne boes under hyggelige og rolige forhold til en rimelig pris. På sine rejser i Tyskland havde han fået kendskab til Christliches Hospiz, og dette førte ham på den tanke at indrette noget lignende i Danmark. Der skulle dog gå en del år, inden planen kunne realiseres. Han så sig om efter en egnet ejendom og fandt den da også omsider. Sommeren 1887 købte han et hus, Løngangsstræde 27, af overdyrlæge Blædel, der boede i stueetagen og havde sygestald for heste i gården. På 1. sal boede grosserer Levy og på 2. sal overretssagfører Munk. Disse fik hver 5000 kr. for

at flytte. Tidligere havde N. F. S. Grundtvig, mens han var præst i Vartov, haft sin bolig her. Købesummen udgjorde 132.700 kr.

Selv havde Nissen ikke kendskab til hotelbranchen; han henvendte sig til sin gode ven, købmand Buhl i Fredericia. Iført sort overknappet frakke, med høj hat, silketørklæde og med paraply i hånden kom han uanmeldt på besøg i Fredericia og spurgte uden omsvøb, om han kunne tænke sig at blive bestyrer for det hotel, han agtede at indrette. Han fik ja, og Buhl bestred sammen med sin kone dette hverv i de næste tyve år.

Nu gjaldt det om at finde et passende navn til hotellet. Han henvendte sig til Vil-

helm Beck. »Selvfølgelig skal det hedde Missionshotel,« gav denne til svar. Bror Thomas i Lydersholm var da heller ikke imod dette forslag, dog nærede han visse betænkeligheder, idet han mente, at et hotel med dette navn næppe ville få en tilfredsstillende søgning. Det skulle dog vise sig, at denne frygt var ubegrundet, selv om man fra visse sider var udsat for chikanerier.

Nytårsdag 1888 åbnedes det ny hotel, hvor der var indrettet 40 værelser. Det viste sig snart, at der var brug for flere, så man lejede en del værelser rundt om i nabolaget. Prisen var den gang to kroner for et dobbelt værelse og en krone for et enkeltværelse. Missionærer kunne dog bo for 50 øre. Der blev holdt morgenandagt i spisestuen, og på alle værelser var der anbragt bibler, en tanke »Kristelig Forening for Handelsrejsende« senere har gjort en indsats for at få indført på andre hoteller. I baggården byggedes en større sal, og her blev der hver fredag og søndag afholdt møder. Ligeledes samledes børnene her til søndagsskole. Om vinteren blev der to gange om ugen uddelt gratis mad til trængende mennesker.

En snes år efter købtes naboejendommen, så der kunne foretages en udvidelse. Derved kunne værelsesantallet forøges til 200. Ligeledes erhvervedes annekset i Vester Voldgade.

En gård med en herlig belligenhed

Andreas Nissen var, som omtalt, af bondeæt, og det fornægtede sig ikke. Det var i det landlige miljø, han fik sin opdragelse, og utvivlsomt er de blomstersmykkede enge ved forårstide, det græssende kvæg, den travle høslæt og den isbelagte, milevide flade ved vintertide omkring Lydersholm blevet et islæt i barndoms minderne. Han besøgte jævnligt sin fødeegn og bevarede livet igennem interesse for landbrug og mejeridrift og mistede således ikke forbindelsen med mulden. Han blev efterhånden ejer af forskellige sjællandske gårde. I 1888 købte han Wessel-

minde ved Nærum på 106 tdr. land. Året efter blev han ejer af den 125 tdr. store Dyrehavegård ved Kongens Lyngby. Omkring 1903 købte han Grønnesgård. Han var med under indvielsen af skibsruten Hundested-Rørvig-Kulhusene, og ved den lejlighed fik han øje på denne gård, der lå omkranset af skov på de tre sider og vand på den fjerde. En sådan gård med en så herlig beliggenhed var netop efter hans ønske, og det lykkedes da også at erhverve den. Her blev der i årenes løb afholdt adskillige møder. Den blev indrettet til et kristeligt hvilehjem, hvor mennesker med tilknytning til missionen kunne få lov til at rekreere sig.

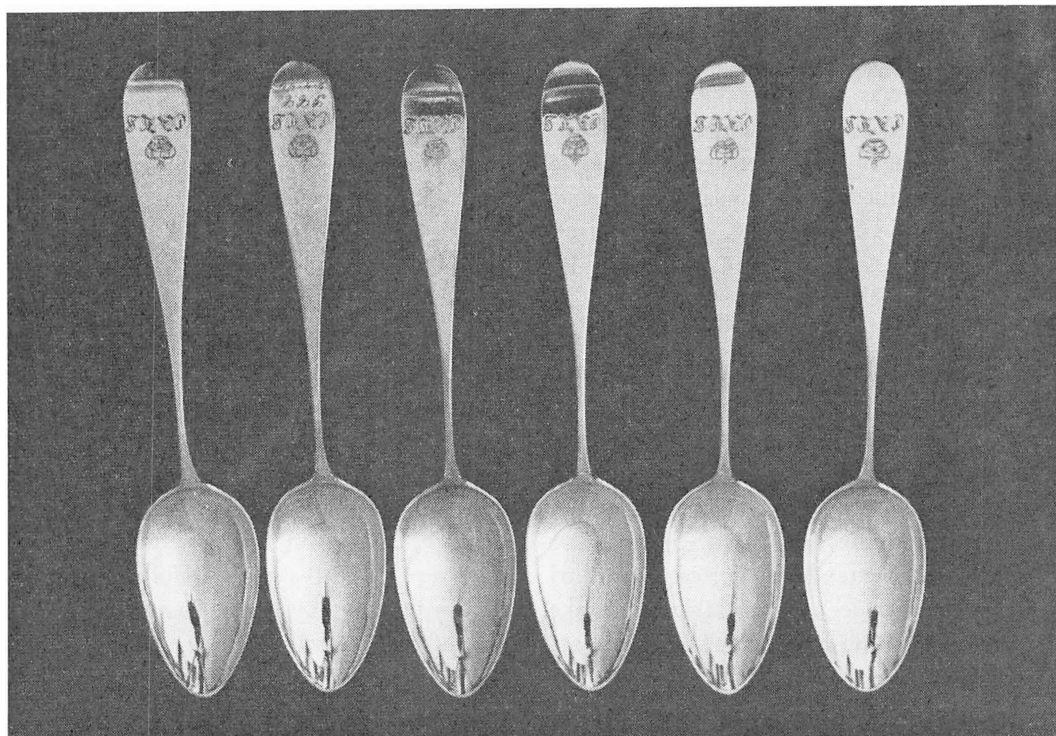
Senere købte han Holmerødgård ved Hillerød og i 1914 lystgården Holmegård, som han gav navnet Lysholm. Her tilbragte han sine sidste år.

Han hjalp sine børn med at erhverve følgende gårde: Carlshøj ved Lyngby, Dyrslæggård ved Frederikssund, Øllingsgård ved Slangerup og Sjællerupgård ved Slagslunde.

Han havde fået en god part af verdens gods, og som en tro tjener formåede han på den smukkeste måde at forvalte de pund, der blev ham betroet. Han skånedes ikke for sorger. Tre gange måtte han se en kær hustru blive båret bort. Den sidste, Mathilde Wittrock, som han blev gift med i 1898, overlevede ham i to år. I dette ægteskab fødtes børnene: Christian, Elisabet, Carl og Ellinor.

Andreas Nissen afgik ved døden den 9. august 1919 og blev gravsat i et mausoleum på Nyhuse kirkegård ved Hillerød.

Missionshotellet er i dag et familieførende, som består af atten aktionærer, og i følge en testamentarisk bestemmelse fra grundlæggeren samles de derboende familimedlemmer hver torsdag på hotellet. Det var en stor og smuk arv, han efterlod, men vel vidende om den fare, velstanden kan rumme, udtalte han da også: »Jeg har bedt Gud om at velsigne stedet for jer, dersom I kan tåle det.«

En ringridningspræmie fra 1845

AF VIGGO PETERSEN

Den 18. september 1845 fejrede hertug Christian August af Augustenborg sit sølvbryllup, og i den anledning blev der afholdt store folkefester med blandt andet ringridning. Om eftermiddagen red de ca. 400 deltagere i et imponerende optog ud på mølleengen, hvor ridningen fandt sted. Alle var ens klædt i hvide benklæder og blå trøjer med hvid krave, og alle bar en lanse med et lille flag. På engen var der indrettet fire ridebaner med hver sin galge til at hænge ringen op i, og omtrent 100 skridt bag ved galgen stod en kæmpestor udstoppet morian (neger). Det var så meningen, at fire ryttere samtidig skulle ride frem i galop, spidde ringen og derefter i samme ridt vælte mo-

rianen med lansens. Vinder var den, der kunne gøre det flest gange.

Sønderjyske præmieskeer i Salling

For et par år siden skrev jeg en lille bog om ringridning, og kort tid efter dens udgivelse fik jeg en oplysning om, at en præmie fra festen i Augustenborg stadig skulle være i vinderens slægts eje, men først da Aalborg Historiske Museum for nylig arrangerede en udstilling om ringridning, blev der lejlighed til at følge sporet. Det viste sig da, at gårdejer Gunnar Christen Christensen på Salling, som er oldebarn af en af vinderne, virkelig ejer seks sølvspiseskeer, hvis indgraveringer tydeligt viser, at de stammer

fra den berømmelige ringridning. Museet lånte skeerne til udstillingen, hvor de blev set og forhåbentlig beundret af mere end 5000 mennesker.

Fornemme præmier

Skeerne er meget smukke. På forsiden af skaftet er hertugparrets kronede monogrammer indgraveret, og på bagsiden findes datoen og bogstaverne A.C., der står for Andreas Christensen. Han var endnu ikke fyldt 18 år, da han vandt den fornemme præmie. Skeerne er forsynet med mestermærke, så man kan se, at de er fremstillet af Sønderborg-sølvmeden Jens Jensen (ca. 1803–1870).

Ringriderforeningerne bar traditionerne

Udstillingen er for længst taget ned og

skeerne sendt tilbage til ejeren, men for at også andre end nordjyderne kan få lejlighed til at lære den smukke sønderjyske præmie at kende, er disse linier skrevet. Af mindre interesse for sønderjyder er de mange billeder af ringridninger på Ålborg-egnen, der blev indsamlet ved samme lejlighed, og de nævnes kun her, for at ingen skal tro, at ringridning er noget specielt sønderjysk. Nordjyderne har blot ikke været så heldige, at ringridnings-arrangementerne var blevet overtaget af specielle ringriderforeninger, før det gamle landsbysamfund gik helt i opløsning. Endnu i de første årtier af vort århundrede blev der mange steder i Nordjylland afholdt ringridninger, men efterhånden ebbede det ud. I dag forsøger man at genoplive den morsomme gamle skik efter nordjyske traditioner, der afviger en del fra de sønderjyske.

Breve fra tilbagetoget 1864

AF CARL NIELSEN

Med udgangspunkt i den nylig udgivne bog »Alle veje fører fra Rom«, i hvilken generalmajor Louis le Maire's efterladte breve offentliggøres, giver professor Carl Nielsen, pt. Haderslev, en kort redegørelse for familien le Maire's slægt og slutter med at gengive de breve, der handler om tilbagetoget fra Danevirke i februar 1864.

I en tidsalder, hvor fjernsynet og andre massemedier glimrer ved deres nærværelse ved stort set alle begivenheder – det være sig civile eller militære –, er brevskrivningskunsten gået næstendels af mode.

Man glæder sig derfor, hver gang man støder på breve fra en svunden fortid, der beretter om begivenheder bagude – næsten som »Iliaden« og »Odysseen« – og derfor læser man også med en egen glæde en beretning om tilbagetoget fra Danevirkestillingen i februar 1864 – en beretning, der findes i familien le Maires gemmer.

Inden jeg lader teksten tale for sig selv, skal jeg i korthed skildre den familiemæssige baggrund for den.

1. juledag 1973 var det et år siden, den store danske retslærde og humanist, professoren og højesteretsdommeren Louis le Maire¹ – en fætter til indehaveren af Brødremenighedens Hotel i Christiansfeld, Sigfred de Mylius Stricker – helt uventet afgik ved døden, kun 62 år gammel.

Familien le Maire stammer fra egnen omkring Neuchâtel og hed oprindeligt Cartier. Da et af familiens medlemmer blev borgmester, føjede man stillingen til slægtsnavnet, og det sidste forsvandt efterhånden.

Som huguenottiske flygtninge kom familien til Fredericia i 1720 for siden hen at fortsætte til København, hvor et smukt gam-

melt hus i Rosenborggade blev dens hjemsted.

Oldefar le Maire² var sekretær i admiralitetet. Bedstefar³ ville have været maler, men blev officer og senere med rang af generalmajor chef for generalstabens topografiske afdeling, hvor han ledede de store opmålingsarbejder i Danmark.

Hans søn igen – Louis le Maires far⁴ – var dr. med., professor og livlæge for Kong Christian den 9.

De følgende minder fra det famøse tilbagetog fra Danevirke har deres baggrund i generalmajor le Maires efterladte breve, som den afdøde professor Louis le Maire hentede i sin fars arkiver – og de offentliggjordes i »Berlingske Aftenavis« den 5. februar 1964 – lige før 100 års dagen for den historiske begivenhed.

Efter Louis le Maires død har hans børn, sekretær i Indenrigsministeriet cand. jur. Emil le Maire og journalist ved »Berlingske Tidende«, Susanne le Maire, i en mindebog »Alle veje fører fra Rom«, der netop i et desværre meget begrænset oplag er udkommet hos »Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck«, offentliggjort en række artikler og foredrag – herunder også »Minder fra tilbagetoget« – som Louis le Maire igennem årene har glædet sin samtid med.

Da kun et meget begrænset publikum vil få kendskab til disse minderuner, som ikke

1. Louis le Maire, f. 1. maj 1910 i København, d. 25.12.1972 ssts.
2. David Chrétien le Maire, f. 1789 i København, d. 1843 ssts.
3. Louis Abraham le Maire, f. 25. januar 1836 i København, d. 12.12.1913 ssts.
4. Martin le Maire, f. 16. juni 1867 i København, d. 7.11.1962 ssts.

Generalmajor Louis le Maire. F. 25. januar 1836 i København, d. 12. december 1913 i København. På bagsiden har Louis le Maire skrevet: »Til min lille yndige Hustru, d: 17 Aug. 65«.

mindst kan have interesse for læserne af »Sønderjysk Månedsskrift«, har Susanne le Maire givet mig lov til at offentliggøre artiklen.

Og herefter giver vi ordet til familien le Maire.

Minder fra tilbagetoget

I et efterladt notat, som jeg både værdsætter og forstår, skriver min far:

»Jeg ved, at jeg er kommet i delvis Vanry paa Grund af min Tilbøjelighed til at samle paa Breve og Billeder; ligeledes maa jeg jo indrømme, at det kan være en blandet Glæde at genoplive Fortiden, og dog kan der komme en Tid, da man fortryder, at man har forskertset Muligheden. Det er derfor mit Haab, at der, naar det offentlige har taget

Thora Vinzentine Amalie le Maire, f. Wittusen. Født 21. december 1843 i Næstved.

sin Del, maa blive saa meget tilbage, at I ved fælles Hjælp kan blive istand til at opbevare en Kasse med de Breve, der maatte findes, og hvis Indhold vel næppe kan gøre Brud paa Diskretionen.«

Og så sidder man da en aften og blader i disse gamle breve og billeder, og det tilstundende 1864-jubilæum får én uvilkårligt til at standse op ved de mangfoldige aktstykker fra krigens tid. Der er ganske vist ikke for vor generation noget påfaldende i, at ens bedsteforældre var med i 64, og deres erindringer fra dengang er naturligvis også kun spredte småtræk, bestemte for familiens kreds. Når et og andet måske alligevel også kunne være af interesse for andre, er det, fordi sådanne nærbilleder på deres egen måde levendegør en fortid, der nu er ved at blive fjern. Om hundrede år er alting glemt, har man ligefrem villet påstå.

Min farfar, generalmajor Louis le Maire, var adjutant ved armeens overkommando og således knyttet til de Meza's stab. Han var dengang nyforlovet, og det var ikke så ganske få telegrammer og breve, han under adskillelsen sendte sin forlovede, en ung købmandsdatter fra Næstved. Gennem disse epistler følger man optakten, da overkommandoen var formeret, men hvor krigens uundgåelighed dog endnu ikke var erkendt af alle, og oplever derefter det tragiske tilbagefald, skildret af den sidste danske officer, der forlod Slesvig. Til disse beretninger følger sig, som vi vil få at se, en følsom epilog, dannende den stærkest mulige kontrast til krigens gru.

Det var på årets sidste dag, den unge løjtnant udskibede sig fra Korsør, og nytårsaften fejres det skæbnesvangre årsskifte ved officerernes punchesold på Rasch's hotel i Sønderborg. »Det var i det Hele ganske gemytligt; man sang Nationalsangen og raabte en farlig Mængde Hurraer og drak endeel.«

Den næste dag ankommer Christian den Niende til byen, og med hans ekstratog går færdens så videre til Slesvig, hvorfra kongen straks begav sig til fods til Gottorp Slot. Her skulle min farfar stille næste dag, og i kongens »suite« var han med ved kongerevuen i Danevirkestillingen. Uafsladelig måtte han på farten med meldinger, og han prøvede således allerede den dag det anspændende ridt på de islagte veje. I et brev få dage efter giver han en karakteristisk skildring af sit første møde med den øverstkommanderende:

»Alle her fra Hovedkvarteret vare forlangte til Præsentation Kl. 12 Middag hos Hs. Exc. Generallt. de Meza, der modtog os i Slobrok med en broderet Hue, Kniplingsmanskietter og Morgensko. Han hørte i Taushed paa samtlige Navne, som Stabschefen, Oberst Kauffmann nævnte for ham, men da han kom til mig, sagde han: 'Naa, er det ham?!' med et skarpt Blik paa min ubarberede Person, der i det Hele ikke var stadselig. Skidne Handsker havde jeg paa, men til Gjengæld

havde jeg parfumeret mig med Eau de Cologne, hvilket sikkert i Forbindelse med mit franske Navn gjorde en behagelig Indvirkning paa Excellencen.«

Nogen egentlig krigsstemning spores ikke i korrespondancens første del. Endnu den 10. januar 1864 skriver han:

»Tænk, nu troer Folk, der forstaar sig derpaa, saaledes Stabschefen, Oberst Kauffmann, at det Hele ser saa fredeligt ud, at der slet ikke bliver Noget af Krigen.« Men få dage efter kommer tvivlen dog stærkere til orde: »Herregud, kun 15 Dage ere gaaede, og allerede skal man saaledes længes efter sit Hjem og sine Kjære, der venter En med saa megen Æmhed. Men desværre, jeg kan ikke skjule, at det er min Overbevisning, at det bliver en langvarig Historie, og Gud ved, hvorledes den vil ende. Danmark ud af Staternes Række?! Nej, det skal aldrig ske; det have jo Alle vi herovre lovet at offere Alt, Alt for, og saa vil det heller ikke skee!«

Op så kommer – efter nogle få breve med »lige gyldige« personlige efterretninger – telegrammet fra Flensborg, sendt i felttogets skæbnestund, den 6. februar: »Overmagten for stor. Trods vore to Sejre. Armeen er udmattet. Inat rømmet Danevirkestillingen og gaaet til Flensborg. Personlig frisk.« Det sidste kun dårligt stemmende med de faktiske forhold.

Om den nat, der var gået forud, har Daniel Bruun, der i 1914 – altså i 50 året – opsøgte den gamle krigsskueplads, berettet i »Nationaltidende«:

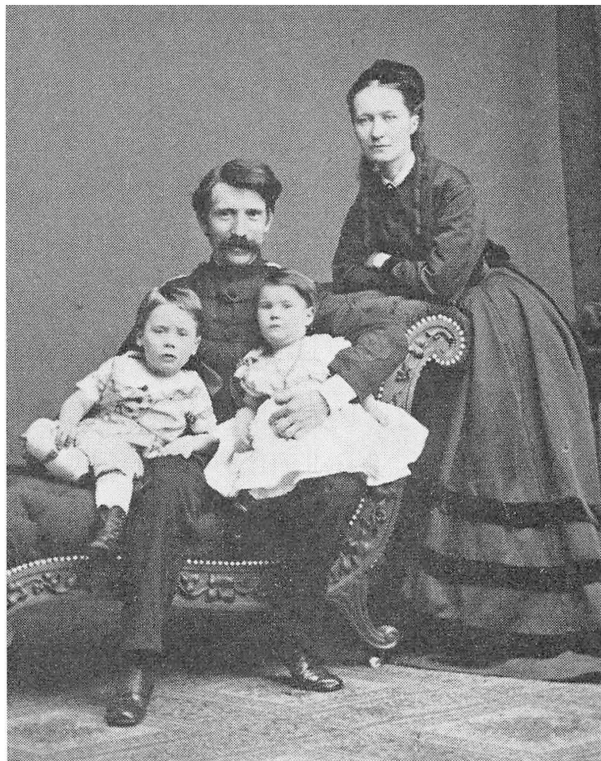
»Hovedkvarterets Opbrud fandt Sted Kl. 11 Aften, en Time før Forposterne blev inddragne. – Armeens Stabschef Oberst Kauffmann, Souschefen, Kaptajn Rosen og Løjtnant le Maire var ene tilbage i 'Bjelkes Palais', efter at General de Meza var kørt. Alt var pakket og bragt nordpaa. Hestene stod bundne i Gaarden, og nu skulde Opbrudet finde Sted. Alle var dybt bevægede. Kauffmann gav til sidst le Maire Ordre til at samle og brænde alle Konvolutter og Papi-

rer, som var tilbage paa Kontorerne, for at Fjenden ikke skulde kunne faa nogen Oplysning gennem dem. Naar det var sket, skulde han dreje Nøglen om i Laasen og tage den med. Derpaa sagde Kauffmann: 'Saa lad os da i Guds Navn komme afsted.' I Mørke red han og Souschefen Nord paa, medens le Maire udførte det ham paalagte Hverv; hvorpaa ogsaa han steg til Hest. Der var allerede en Mængde ondsindede Mennesker tilstede i Gaarden, efter at det var blevet Tyskerne i Byen klart, at nu blev Danevirkestillingen forladt. Med Magt maatte Løjtnanten bane sig Vej gennem Mængden, som gav sin Uvillie mod ham til kjende. Le Maire har fortalt, at han maatte drage sin Sabel mod den truende Mængde.«

Selv skriver han i et brev den 9. februar:

»En sørgelig Tid er forløben, siden jeg rigtig skrev til Dig; sørgelige Dage, nedtrykkende paa Sindet og udmattende paa Lege-
met; lidt efter lidt blev Tilstanden næsten feberagtig, og havde det varet for mig – saaledes som jeg har haft det, siden vi gik fra Danevirke – blot et Par Dage endnu, da havde det været ude med mig. Men, Gud være lovet, nu er det for mit Vedkommende igen godt. Naturligvis er Lemmerne stive, Hovedet tungt og Øjnene noget medtagne; men at have det bragt ned til saa lidt er allerede en stor Lykke.

Torsdag Nat Kl. 11 forlod Stabschefen, Souschefen og 4 Adjudanter (hvoriblandt jeg) Hovedkvarteret i Slesvig; de andre, der hørte dertil, var redne forud; jeg slukkede Lysene, lukkede Dørene og tænkte: Saa, nu er her jo ret net til at Dhrr. kunde rykke herind. – I ca. 3 Timer red jeg dernæst i stærk Trav omkring med Meldinger. Spejlglatte Veje, Sneen fygende ind i Ansigtet, Hurlumhej med alle Vognene, hvoraf adskillige væltede i Grøfterne, medens andre efterlodes paa Grund af, at deres Heste vare styrtede og havde slaaede sig fordærvede; hvert Øjeblik Standsning i Toget, hvert Øjeblik Frygt for at styrte med Hesten eller falde af

Ægteparret le Maire med børnene Martin og Louise. Foto ca. 1870.

paa Grund af Træthed. – Du kan forstaa, naar jeg siger, at Soldaterlivet ikke altid er idel Glæde og Lystighed. – Hvilken Elendighed saa jeg ikke mange Steder, navnlig med Hestene og Trainet den Nat! Men jeg vilde ikke falde mere end én Gang med Hesten, lovede jeg mig selv, og da dette var sket uden Skade for nogen af os, stod jeg af og gik førende Hesten ved Haanden, indtil noget længere hen en Ordonnans fik den at føre.

Saaledes gik jeg altsaa de sidste 3 Mile til Flensborg, hvert Øjeblik standsende og gaaende tilbage for at bringe Orden og Ro i Kolonnen, som jeg var nærmest ved. Paa den Maade gik jeg fra Kl. 2 om Natten til Kl. 1 næste Middag, da jeg naaede Flensborg. Vel havde jeg jo ikke spist siden foregaaende Middag, men jeg var aldeles ikke sulten, men saa træt! Aldrig har jeg kjendt slig Træthed før.«

Niels Simonsen har malet flere billeder med motiv fra de slesvigske krige. »Tilbagetoget fra Danevirke« den 5.-6. februar 1864, der hænger på Frederiksborg Museet, er nok det kendteste.

I Flensborg var der ikke stunder for hvile. Alle dispositioner skulle træffes til afmarchen den næste morgen, og adjutantens hest måtte stadig holdes rede nede i gården. Den hektiske aktivitet vedvarede indtil midnat.

»Kl. 12 gik vi til Ro paa Gulvet i en stor Sal hos Overpræsidenten, Rosen, der havde ladet lægge Tæpper og Madratser til os; nu skulde vi ordentlig hvile. Nej, Kl. 12 $\frac{1}{2}$ blæstes der Allarm over hele Byen, op, sadle, tilhest, se den ene Afdeling marschere bort efter den anden, og saa Kl. 3 selv ride ad Graasten til. Men jeg red kun én Mil; da gav jeg min Hest til en Ordonnans, medens jeg selv gik tilbage ad Vejen for at se, hvorledes det stod til. Og senere var det ikke muligt at finde Hesten førend – idag. Ordonnansen var redet lige til Sønderborg med den, og jeg var nødt til at gaa hele Vejen uden vaadt eller tørt, jo, det er sandt: Vaadt fik jeg nok af – i Øjnene. Det værste var med mine lange Støvler, der jo ikke er hensigtsmæssige at marschere i, og som jeg

saaledes maatte gaa med, indtil mine Fødder var blodige, og jeg næsten ikke formaaede at holde mig oprejst. Saa satte jeg mig da ind paa en Mark, op paa en Høj, for at se lidt paa Toget. Kl. var ca. 8 Aften; ja, jeg sov jo saa lidt, men vaagnede ved en Hest, som snusede til mig; jeg for op og tog mig sammen, jeg havde jo kun $\frac{1}{4}$ Mil tilbage til Sønderborg, men det var drøjt at gaa denne sidste Fjerdingvej . . .

Gud give, at jeg snart kunde sende Dig nogle gode Efterretninger fra Armeen; endnu er alt kun Elendighed.

Jeg tænker tit paa Rusland i 1812.

For mig personlig er alt gaet godt endnu, legemligt. Derimod ere vi jo alle dybt nedbøjede i Sindet over Hærens Tilbagegang, der ikke heller er sket uden endel Offre.

Endnu staar maaske noget til at redde. I Dybbølstillingen, der ej er større, end at vi kunde besætte den og have Folk til Afløsning, og i Fredericia vilde vi modtage ham og søge at vise, at det dog maaske var til

nogen Nytte, at vi ikke alle kreperede af Træthed og Udmattelse ved Danevirke, men blev tagne tilbage i det yderste Øjeblik.«

At udmattelse, sjæleligt og legemligt, havde været for stærk, kan ikke undre. Der fulgte et sygeleje på lazarettet på Augustenborg, og min farmor begav sig ufortøvet dertil sammen med min mor. På rejsen traf de den franske musikhistoriker Oscar Commetant, udsendt som korrespondent af tidsskriftet »Le Siècle« og nu på vej til krigsskuepladsen. Han var i begreb med at ordne sine papirer, og den unge pige får blandt disse øje på et brev til løjtnant le Maire, en introduktionsskrivelse. I sin bog »Le Danemark tel qu'il est« (Paris 1865), båret af sympati

for vort land i dets ulykkelige situation, har Commetant skildret dette møde. »Den unge pige, jeg så, var hans forlovede. Hun havde opnået tilladelse til at begive sig til Als for til de lægelige ordinationer at føje hjertets milde trøst og blikkets magnetiske kraft.«

»Han er frelst!« udbryder forfatteren, med gallisk courtoisi, efter at have hørt damernes beretning, og kapitlet – og dermed også dette lille strejftog blandt de gamle breve – slutter:

»Og jeg ved, at han omgående blev helbredt. Synet af hans forlovede var mere hel-sebringende for ham end alle de lægemidler, han havde kunnet få i samtlige apoteker efter de berømte lægers anvisning.«

Socialdemokraterne og Sønderjylland

AF ANDR. THOMSEN

I tilslutning til diskussionen mellem Gerd Callesen og Bjørn Svensson har viceskoleinspektør A. Thomsen, Haderslev, sendt følgende:

Et par personlige minder i anledning af Bjørn Svenssons artikel i Sønderjysk Månedsskrift for januar 1974. – Ved at læse denne artikel og ved gennemlæsningen af Gerd Callesens tyske doktorafhandling ved universitetet i Kiel samt hans pjeces: »Socialdemokratiet og Internationalismen (Kilder til belysning af det danske socialdemokratis syn på det slesvigske spørgsmål)«, vækkes erindringer i mig om nogle samtaler med nu for længst afdøde socialdemokrater om begrebet »Det nationale« her i vort grænseland.

Lad mig kalde de to socialdemokrater, jeg her vil omtale, for X og Y. Jeg har haft nær kontakt med dem begge to i et socialt-filantropisk arbejde, og vi kunne udtale os ganske frit med hinanden også på områder, hvor vore meninger gik i modsat retning. X kom

som håndværkssvend (murer) herop til det nordlige Slesvig. Han kom fra egnen omkring Flensborg, hans kone ligeså. De havde tysk hussprog (plattysk), men lærte i årenes løb både at forstå og tale dansk, og det både sønderjysk og rigsmålet. X var overbevist marxist, en vågen og interesseret mand med et roligt og afbalanceret væsen. Fra ung af arbejdede han med ildhu i sit partis tjeneste. Han blev ret hurtigt en førerskikkelse inden for arbejderkredse, og man betroede ham vigtige hverv. Efter genforeningen blev han Danmark en loyal statsborger, men hans indstilling over for marxismen og det interne forblev livet igennem den samme. Hans stilling bragte ham i kontakt med amtslæge Lausten-Thomsen, og da de to mødtes første gang, udspandt der sig følgende samtale mellem dem. Jeg lader fortælle: »Hr. amtslæge, De husker vel ikke mere, at vi to for mange år siden har truffet hinanden? Det var i Skærbæk. En partifælle og jeg var af mit partis bestyrelse i Flensborg sendt ud på

en agitationsrejse til de vestslesvigske egne, hvor det socialdemokratiske parti dengang kun havde yderst få medlemmer, det var vel omkring 1905–06.

En dag kom der to unge sønderjyske, dansksindede studenter og opsøgte os på hotellet, hvor vi boede. De ønskede at drøfte vort agitationsarbejde i disse egne med os. De prøvede på at overbevise os om, at vi ved vor agitation for at få den vestslesvigske arbejder- og småkårsstand over i socialdemokratiets rækker voldte danskheden fortræd og kun gavnede det tyske tvangsregimente, uden at socialdemokraterne ville kunne opnå at få valgt en af deres egne som repræsentant. Det havde især betydning her, hvor arbejder- og småkårsfolkene næsten alle som en var dansktalende, og også langt det største flertal her var dansksindede. De stemmer, som socialisterne muligvis kunne få, ville blive taget fra de danske rækker, og derved kunne danskernes stemmetal reduceres til gavn for tyskerne. De to studenter bad os om at standse vor agitation, idet de yderligere påpegede, at både den danske befolkning i almindelighed og socialdemokratiet jo var enige om at bekæmpe den prøjsiske voldspolitik i Nordslesvig. Men, fortsatte X, vi holdt på, at ved at styrke det år for år i antal og magt voksende tyske socialdemokrati kunne man langt bedre træde ind for den dansk-nordslesvigske befolknings berettigede krav, både i den prøjsiske landdag og i den tyske rigsdag, end de par danske nordslesvigske parlamentarikere magtede det, som man indtil nu havde sendt til Berlin. Og desuden måtte man ikke glemme, at disse danske parlamentarikere jo ofte søgte støtte hos det tyske socialdemokrati og endda ikke sjældent havde fået støtte i deres arbejde. Nej, ved at fremme det tyske socialdemokrati også i Nordslesvig og ved at vælge deres kandidater ville man kunne håbe at komme det tyske tvangsregimente til livs. Det tyske socialdemokrati havde netop blandt andet dette programpunkt i deres politiske mani-

fest at træde ind for berettigede krav fra nationalt folkelige sæmgrupper inden for Tysklands grænser, så disse folkegrupper fik frihed til at leve deres eget folkelige liv uden smålige chikaner og brutale overgreb fra regeringens side.

Her i Skærbæk møder vi altså to unge dansksindede, borgerlige repræsentanter fra Nordslesvig, for hvem kampen for at bevare dansk sprog og kultur var alfa og omega. Disse to studenter kan godt tages som prototyper for den daværende dansksindede sønderjyske befolkning, der koncentrerede alle kræfter i denne nationale kamp og hverken havde tid eller kræfter til at beskæftige sig ret meget eller endda kun såre lidt med småkårsstandens sociale forhold i Nordslesvig. Måske manglede man også fra ledende side i denne nationale kamp forståelsen for, hvor påkrævet det var at sikre sig denne småkårsstand inden for de danske rækker. I den sidste tiårs periode før 1914 gærede det på mange måder i denne småkårsstand, der talte dansk, følte sig som dansk, men som indtil da ofte fik det indtryk, at den kun var stemmekvæg på valgdagene. De ville nu være med til at bestemme, ville være aktive, og på dette tidspunkt kommer så det tyske socialdemokrati sydfra på arenaen og gør efterhånden en del indhugst blandt tidligere trofaste danske nordslesvigere af småkårsstanden.

Den anden nordslesvigske socialdemokrat, som jeg vil omtale, kalder jeg for Y. Også han var en renlivet marxist, men der var forskelle mellem ham og X. Y stammede fra Haderslevs opland, han kom fra et dansktalende og dansksindet landbohem. Også hans kone var af dansk-sønderjysk oprindelse. Hjemmesproget hos dem var dansk, både før og efter genforeningen. Y var uddannet som håndværker, gik på »valsen«, som de fleste unge dengang gjorde. Han sluttede sig tidligt til det tyske socialdemokrati og deltog på sin »naverfærd« ivrigt i partiets agitationsarbejde. Efter at han var

blevet såret under første verdenskrig, blev han kontormand. Efter genforeningen kom hans børn straks i dansk skole modsat X, hvis børn blev elever i den tysksprogede skole. Jeg har flere gange spurgt socialdemokratiske forældre, hvorfor de sendte deres børn i tysk skole, og svaret var som oftest følgende: Den skoleform kender vi fra vor egen skoletid. Den danske skole er os ukendt, og man siger desuden, at det i den danske skole skal stå ret sløjt til med disciplinen, og endelig, vi har hørt, at den danske læreruddannelse ikke kan måle sig med den tyske. Endvidere, vore børn har kun godt af at lære et »verdenssprog« grundigt, og de få tyske sprogtimer i den danske købstadskole er her helt utilstrækkelige. Desuden ønsker vi, at vore børn får kendskab til den kultur, som vi ældre er fortrolige med og sætter pris på. Så må man heller ikke glemme, at der dengang efter genforeningen var mange, ikke mindst blandt de sydfra tilvandrede arbejdere, håndværkere og funktionærer, der havde talrige slægtninge og venner i Tyskland. Det var ofte ret svært for denne kategori af nye danske statsborgere i Nordslesvig at bryde de bånd, der bandt dem til fortiden, her altså til det tyske.

Hvordan nu med at føle dansk nationalt efter genforeningen for den kreds af socialdemokratiske medborgere som f. eks. for Y, den indfødte dansktalende Nordslesviger. Han kan nemlig til en vis grad godt betragtes som prototype for ret mange af denne kategori.

I og for sig følte de sig godt tilfreds med at bo og virke i Danmark. De blev som oftest gode danske samfundsborgere, men ud fra mange samtaler, jeg har haft med Y og andre ligesindede, tror jeg bestemt at kunne fastslå, at de i væsentlig grad forblev tro over for deres ungdoms idealer, der kort og godt kan betegnes som: den internationale marxisme. For dem var nationalfølelse et forældet begreb, men ofte identificerede de

de to begreber: nationalfølelse og nationalisme. For dem betød deres samlingsmærke, den røde fane, mere end vort lands symbol, Danebrog. Dette har de i mine samtaler med dem slet ikke lagt skjul på. En af dem, hvis børn jeg har haft som elever i skolen, sagde engang til mig: Hvorfor lærer børnene i skolen ikke også arbejderpartiets sange? Hvorfor findes i de danske skolesangbøger ikke også en del af de sange, som vi holder mest af? Hvorfor kun de gamle, i vor tid ret forældede, nationale viser og sange?

Da under nazismens aggression her i grænselandet »Danske Samfund« mangedoblede sit medlemstal, var der en del socialdemokrater, der erkendte nødvendigheden af sammenholdet i de danske rækker og derfor gik med i »Danske Samfund«s arbejde. Jeg har haft det indtryk, at en del af dem virkelig blev nationalt bevidste, men for andre af dem, jeg har kendt, var det for en »begrænset tid« en livssag at holde sammen »alle mand«, uanset politiske og sociale forskelle, men, som en af dem engang sagde til mig: Et »Danske Samfund« er der brug for nu under de givne omstændigheder, men lige så snart vort land er frit igen, vil jeg som gammel international socialdemokrat ikke lege med mere i de nationale rækker. Jeg tror, fortsatte samme mand, at det, som vi anser for den eneste redningsplanke for hele Europa, ja, for hele verden, er den marxistiske internationale. Vinder den sejr, så vil gamle forældede begreber som det »nationale« simpelthen forsvinde.

Men der fandtes især blandt de ældre sønderjyske socialdemokrater ikke så få, for hvem det nationale livet igennem forblev noget vitalt i deres tilværelse.

I vort grænselands historie med dets mange brydninger er både Gerd Callesens synspunkter og den på flere måder berettigede kritik, som Bjørn Svensson giver udtryk for, med til at give slægtledet af i dag et ret nuanceret billede af hin tids forhold.

Mette Demuth (1890–1974).

Mette og Christian Demuth - et minde og en tak

AF MORTEN KAMPHÖVENER

Det vides, at en foreningsformand efter en oplæsningsaften af Mette og Christian Demuth spurgte dem: »Vorn er et, vil I takkes?« Og ved en anden lejlighed udtalte en ældre sønderjyde: »Det er godt, at Demuth har fået så'n en kone, og hun har fået en så'n mand, men hvor er et godt, at vi har fået så'nt par!«

Det siger på den ene side en del om, hvor svært det kan være, selv efter et godt foredrag og en god aften, at forme en tak, på den anden side om en oprigtig og overbevisende taksigelse for en personlig oplevelse.

Det ligger måske heller ikke rigtig for nogle sønderjyder med den traditionelle tak eller med det let henkastede »tak for sidst«, som nu er ved at gå af mode, en tanke, der melder sig, nu da ægteparret Demuth er døde, og deres støv er henlagt til de ukendtes gravsted på Åbenrå kirkegård.

Vel er det nok det ældre slægtled, der med tak mindes den oplevelse, det var at overvære deres oplæsning af lødig dansk litteratur og nordisk dramatisk kunst: Ibsen, Bjørnson, Drachmann, Henri Nathansen, Kaj Munk, Leck Fischer og Kjeld Abell, nogle af

Christian Demuths egne skuespil ikke at forglemme. Man vil huske hans indledende fortrinlige forklaring af skuespillenes indhold og mening og fru Mettes talentfulde fortolkning af deres kvindelige personer. Hun havde fået et kunstnerisk og naturligt talent i vugge-gave og havde sikkert kunnet bringe det vidt, hvis hendes vej havde ført hende til scenen.

Det har, som forfatteren Richardt Gandrup ved lejlighed skrev, »været en folkekulturel indsats på et både klogt og ædelt plan, de to talentfulde personligheder har øvet ved at forbinde det kunstneriske med det naturlige, det oplysende med det opløftende, træde tilhørerne i møde uden at prisgive det rigtigt valgte udgangspunkt.«

De har altid været fælles om den opgave, de havde valgt, at udføre en gerning i folkeoplysningens tjeneste. De mødtes som elever på Silkeborg Seminarium, hvor de begge blev stærkt påvirket af den meget betydelige dansklærer Ludvig Jensen. Sammen blev de lærere ved Harlev skole ved Århus, hvorfra Hans Jepsen Christensen 1923 hentede dem til Rabsted, og hvor de ud over skolegerningen ledede et folkeligt, nationalt oplysningsarbejde, hvis frugter endnu spores. Sammen overtog de ledelsen af Nordborg Slots Efterskole, hvor han var en dygtig og myndig leder. Deres oplæsningsaftener gennem ca. 30 år kom i et tusindtal til at omfatte hele grænselandet og snart også det øvrige land. De måtte, som der er blevet sagt, erobre det gamle land for at kunne tjene Sønderjylland.

Det kostede flid og slid. Det lyder utroligt, at Christian Demuth desuden fik tid til en omfattende forfattervirksomhed. Hans skue-

spil, hvoraf nogle blev opført på teatre i Århus, Odense og København, fik en god modtagelse og vakte opmærksomhed. De sysselsatte sig alle med sønderjyske emner og viste, at han havde indlevet sig stærkt i befolkningens tankesæt og problemer i årene efter genforeningen, præget som de (med kritikeren Frederik Schybergs ord) var af personlig oplevelse og poetisk opfattelse.

Christian og Mette Demuth kom til at opleve et fortjent otium i Åbenrå, hvor de ofte modtog besøg og hilsener fra en stor vennekreds.

For nogle år siden blev han alvorligt syg og måtte siden opholde sig på et hospital. Her døde han den 5. april i år, ti dage efter sin hustru. Som de var fulgtes sammen gennem mange år, fulgtes de også i døden. Han blev 82 år gammel, hun 84.

Fik de ikke den tak, de havde fortjent, vil der endnu være mange, som vil mindes deres gode gerning med glæde og taknemmelighed.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. april: Flensburg Avis og Südschleswigsche Heimatzeitung udkommer i en ny fælles udgave, efter at Heimatzeitung er ophørt som selvstændig avis.

Det danske generalsekretariat i Flensburg har bestået i 50 år.

I Slesvig by skal der anvendes 300.000 DM til udbygning af en række ungdomsfaciliteter, da der i byen kun findes kirkelige og danske ungdomslokaler, som ikke skønnes tilstrækkelige til et intensivt ungdomsarbejde.

2. april: Nordfrislands amt beslutter at stille midler til rådighed til bevarelse og sikring af de 5 mest markante haubarge i Ejdersted.

Mens der for 200 år siden fandtes 200 rombrænderier i Flensburg, og hver 4. beskæftiget var ansat i romindustrien, er der efter en række refusioner og enkelte firmaers bortflytning kun fem romfirmaer tilbage.

Landbruget på vadehavssøen Amrum er i stærkt aftagende. Mens der på Før findes endnu 2000 malkekøer, er tallet på Amrum dalet til 50.

Jagten på sæler i vadehavet på den sydslesvigske vestkyst må nu helt indstilles for at skåne bestanden, som anslås til ca. 1500 sæler.

4. april: Til bypræsident for Flensburg nyvælges forretningsfører i Flensburg Industri- og Handelskammer, dr. Horst Kiessner, CDU, der afløser den hidtidige bypræsident, rektor Artur Thomsen. Denne og SSV-byrådsmedlem grosserer Hans Paulsen vælges til vicebypræsidenter.

Landdagen i Kiel afviser et SSV-forslag om at ophæve loven, som forbyder fungerende tjenestemænd at modtage valg til landdagen.

Det vil koste millionbeløb at sikre Halligerne og halligboerne. Der er foreløbig ydet to millioner DM til kystbeskyttelse, og desuden ydes 20.000 DM i tilskud til indretning af særlige beskyttelsesrum for halligboerne under stormfloder.

9. april: En undersøgelse af Flensburg fjords rekreative og erhvervmæssige betydning viser, at der langs fjorden bor 166 egentlige erhvervsfiskere og 450, der har fiskeri som bierhverv. Der er 4 sportsfiskerforeninger med 700 medlemmer. Fjordens 4 trafikhavne har haft en godsomsætning på 790.000 tons. De 11 færgeruter har gennemført ca. 25.000 enkeltture pr. år. Langs fjorden findes ca. 30 campingpladser med plads til 17.000 gæster og 1640 sommerhuse.

10. april: Husum slot står foran en gennemgribende ombygning. I slottet indrettes plads

til det nye Europa-Akademi, amtet Nordfrislands arkiv og et lærerseminarium. Der arbejdes også med planer om at genopføre slotstårnet i den oprindelige skikkelse.

11. april: Landsregeringen i Kiel meddeler, at tilskuddene til det danske skolevæsen for 1973 som følge af lavere omkostninger ved de tyske skoler nedskæres med 1,7 mill. DM. Der var budgetteret 10.934.800 DM, men der udbetales kun 9.261.640 DM. I budgettet for 1974 er afsat 13.364.200 DM til det danske skolevæsen.

Der regnes med, at statens bevillinger til Sydslesvig i 1974–75 vil nå op på ca. 90 millioner kroner.

16. april: Der kan ikke oprettes et tysk gymnasium i Bredsted, oplyser undervisningsministeriet i Kiel. Elevgrundlaget er for lille.

På baggrund af, at Sydslesvigsk Vælgerforening flere steder ikke opnåede mandatgevinst ved kommunalvalget, fordi stemmetallet lå lige under de 5 pct., kræver landdagsmand Karl Otto Meyer 5 pct.-klausulen ophævet ved kommunale valg og i givet fald, at mindretallet også her fritages for 5 pct. klausulen.

Også det tyske blad Husumer Nachrichten går i en artikel ind for, at SSV fritages for 5 pct. klausulen ved kommunevalg.

17. april: I Arnæs genvælges den danske skoleleder Chr. Wietz som borgerforstander. SSV har 2 mandater, SPD 3 og CDU 4 mandater i byrådet.

19. april: En undersøgelse foretaget af det statistiske landskontor i Kiel viser, at Sydslesvig fremdeles er erhvervsmæssigt underforsynet. Flensborg by har kun 57 virksomheder, der beskæftiger over 10 personer eller i alt 8977 beskæftigede. I Flensborg-Slesvig amt findes 67 virksomheder, der beskæftiger 4443 personer, amtet står som nr. 8 i Slesvig-Holsten, mens Nordfrislands amt er det,

der er længst nede i rækken med kun 46 virksomheder og 2554 beskæftigede.

23. april: På Sydslesvigsk Forenings generalforsamling i Gottorp amt, hvor det kunne oplyses, at foreningen har 2920 medlemmer, fastslog formanden pastor Hans Parmann, at man i højere grad bør fremhæve organisationens formålsparagraf, idet man ikke kan være tjent med at have medlemmer, som har indmeldt sig ud fra forkerte forudsætninger. Viljen til at være dansk er afgørende, sproget kommer i anden række.

24. april: Foreningen Sydslesvigsk Selvhjælp kan i år uddele 13.500 kr. til formål i Sydslesvig.

Sydslesvigsk Forening i Sydtønder amt, der tæller 1248 medlemmer, har ved 143 arrangementer samlet i alt 9000 deltagere. Desuden er der afholdt 7 koncerter og 5 teaterforestillinger.

25. april: På et hovedkredsmøde i Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger i Rendsborg beklagede formanden Ths. Ole Hegelund, at man ingen chancer har for at få tyske tilskud til ungdomsarbejdet, da man savner en dansk repræsentation i amtsrådet.

28. april: Ved suppleringsvalget i Husbyområdet fik SSV 195 stemmer, og det samlede danske stemmetal ved amtsrådsvalgene er dermed 22.327 eller 524 flere end i 1970 og 2609 flere end ved landdagsvalget i 1971.

29. april: Foriining for nationale Frashe har sidste år gennemført 50 arrangementer med ca. 2000 deltagere og desuden haft besøg af over 600 gæster nordfra.

NORD FOR GRÆNSEN

1. april: Årø Sund havn, der hidtil har været statshavn, overgår nu til Haderslev kommune.

Frygten for svindende tilgang til gymnasier og HF-studium viser sig ubegrundet. Samtlige sønderjyske gymnasier kan melde om fuldt hus for næste skoleår. Kun det tyske gymnasium i Åbenrå har svagt faldende tal.

I Åbenrå indvier kulturminister Nathalie Lind Det sønderjydske Landsarkivs nybygning. Landsarkivet har nu plads til over 16.000 løbende arkivmeter og skulle dermed være helgarderet til år 2000.

3. april: Som ny tysk konsul i Åbenrå udnævnes konsul Anton Ramberger, som p. t. er ansat i udenrigsministeriet i Bonn.

4. april: En ekspertkommission nedsat af ministeriet for fællestyske anliggender og den slesvig-holstenske landsregering skal undersøge Der Nordschleswigers økonomiske forhold. Hidtil har bladet, som har et oplag på 3500, fra Bonn modtaget 1 mill. DM. Der skal udarbejdes en betænkning om bladets fremtid, som skal foreligge i maj.

5. april: Det holstenske landsenerregiments i 1762 opførte ridehus i Haderslev, som kommunen har købt, skal restaureres for 100.000 kr.

Også i Christiansfeld gennemføres en aktion til forskønnelse af bevaringsværdige huse.

Forskningshøjskolen, som indrettes i den gamle amtsgård i Haderslev og desuden skal overtage amtssygehusets bygning, når det nye sygehus bliver færdigt, vil få plads til 100 elever, oplyser forstander, fhv. minister Arne Sørensen. Ved den stiftende generalforsamling valgtes borgmester H. C. Carstensen som formand.

6. april: I forbindelse med en udstilling af maleren Jeppe Madsen-Ohlsens billeder, genindvies enkehusets 200-årige korsal i Christiansfeld.

9. april: For første gang siden 1865 vil der i år ikke blive holdt grundlovsmøder i Skibelund krat, oplyser Skibelundforeningens bestyrelse. Forudsætningen for mødevirkomheden er ikke længere til stede. 10 ha af krattet fredes og overtages af Fredningsplanudvalget.

10. april: Forretningsudvalget for Bund deutscher Nordschleswiger tager skarpt afstand fra angrebene på gårdejer Jep Schmidts valg til viceborgmester i Åbenrå. Angrebene viser, siges det, det vigtige i, at de tyske nordslesvigere står sammen.

13. april: Bov kommune modtager på foranledning af fru Sophie Weger, Washington DC, FN-fredsmedaljen som påskønnelse af borgernes indsats ved modtagelsen af tyske KZ-fanger i 1945.

18. april: Den sidste isoleret beliggende ejendom i marsken, gården Pokkenbøl syd for Bønderby får omsider strøm med igangsættelsen af transformator nr. 1000 i det sønderjyske højspændingsnet.

Foreningen af sønderjyske krigsbeskadedes og faldnes efterladte, som i begyndelsen talte 3800 medlemmer, har nu kun 500 medlemmer tilbage, og flere mindre kredse må nedlægges.

Folketinget afviser med 80 mod 70 stemmer et forslag om at udskyde de store trafikprojekter, herunder Storebæltsbroen.

20. april: I København åbnes en dansk-tysk udstilling til fremme af turistinteressen for egne nord og syd for Flensborg fjord.

I tidsskriftet Schleswig-Holstein foreslår dr. Dirk Puls fra Kiel at »bytte« Istedløven med Bismarckstøtten på Askbjerget og føre denne tilbage til Knivsbjerg.

27. april: Under overværelse af over 400 gæster indvies i Gråsten en ny tysk skole, »Fjordskolen«. Skolen har 65 elever.

BUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv
Grænselandets sang

møder De i

Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Ildræthøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri Idræt og svømning.

6 mdrs. vinterkursus for mænd og kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdrs. sommerkursus for mænd og kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (04) 42 18 48

Bent Briert

De har hørt om det penge-løse samfund... det er noget med checks... det er noget nemt... noget der holder orden i det økonomiske. Tal med banken - de taler Deres sprog.

CHECK KONTO

SYDBANK
- den sønderjyske bank

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

**WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S**
VEJLE

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

5 måneder fra januar. Korte kursus juni-december.

Tlf. (04) 74 33 25.

 ANDELSBANKEN
Sønderjyske Afdelinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands
Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 27 25

Sønderjysk
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

A/S Sønderjysk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKER!
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder,
tlf. (04) 72 18 78.Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå,
tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Landsarkivet.

6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 4 26 82.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri a-s, Tønder.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Selskabs- og udflugtskørselRuteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Horsø StøbegodsAktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS**HØJST ANTIK**Bredgade 4, Øster-Højst (14 km nord-
øst for Tønder).Sønderjyske antikviteter sælges.
E. Lund Christensen, Bredgade 4,
6254 Øster-Højst. Tlf. (04) 74 51 36.**DANEBOG HØJSKOLE - ALS**

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Gunnar Rasmussen

TRY
HØJSKOLE9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole**SØNDERBORG HANDELSKOLE**Handelsgymnaslum - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

TØNDER STATSEMINKARIUM Grænselandsseminariet
Tilmelding for 1973/74 helst inden
1. maj, senest 30. juni.
Telf. (04) 72 12 30

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale. Fagfolk, som ved, hvordan man får noget ud af pengene, og som gerne vil hjælpe Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler. Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige daglige økonomiske spørgsmål. De er altid velkommen.

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN**GRAM**
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS